

Els bombardejos del 38 i del 39 a Mollet.

La memòria popular

Glòria Arimon i Ventura

Periodista i filòloga

1. INTRODUCCIÓ

Els bombardejos van deixar marques profundes en tota la gent que vivia a Mollet o que va tenir la desgràcia de ser-hi llavors.

La M. Àngels Suárez, en el seu article, s'ha encarregat, d'una forma rigorosa i assequible, de situar el paper de l'aviació durant la guerra i d'explicar els bombardejos a Catalunya, especialment els dos de Mollet, així com la defensa passiva, és a dir, els refugis.

A banda de la recerca de documentació escrita –tasca gens fàcil per la poca documentació que hi ha, tot i que s'han fet avenços importants– hem cregut imprescindible reflectir les converses amb les dones i els homes de Mollet que ens han explicat directament les seves vivències. Aquest treball és el que presentem en aquest article, juntament amb dues entrevistes més sobre el mateix tema, fetes per Montse Eras i publicades a *Contrapunt* el 25 d'abril de 2008.

Pel que fa al bombardeig del 8 de gener de 1938 als Quatre Cantons, hi ha hagut unes paraules i conceptes que ens han repetit la majoria dels testimonis: ens parlen de la foscor, dels fars de llum de l'autobús que venia de Barcelona i que es va aturar a la parada, de la gent que anava i feia cua al sindicat de pagesos. Ens parlen de reflectors, de sirenes, de soroll d'avions, de crits i de plors, del gran forat que va quedar al davant d'on ara hi ha la loteria, de pedres escampades i de vidres trencats. Ens parlen de desolació, de ferits i de morts.

Al bombardeig del 25 de gener de 1939, també coincideixen molts aspectes. Els avions venien de Barcelona i volaven cap al nord. La primera bomba va caure a cal Guano i la següent a l'entrada del refugi de Can Fàbregas, més o menys al davant del Museu Abelló, també a Berenguer III; les altres, a l'escorxador, al safareig, als camps i finalment a l'era del sindicat. Ens parlen d'antiaeris als ciments Pagès i de les pedres de l'església enderrocada que van

volar pels aires en caure la bomba a l'escorxador, on es guardaven. I, novament, ferits, pors, crits i morts.

Deixo els testimonis amb la paraula, a micròfon obert, perquè ens expliquin les pors, les il·lusions, la gana, les misèries i les ferides que encara resten obertes... sense fer cap valoració del que expliquen. És la seva vida, la memòria viscuda i el seu dret inqüestionable a recordar.

Agraeixo profundament a totes les persones la seva col·laboració i els dono les gràcies per haver-me refermat en la defensa dels valors que sempre he cregut fonamentals en la meua vida: la justícia, la pau i la tolerància.

2. LA MEMÒRIA ORAL

Els llibres d'història es basen sovint en documentació escrita i en dades, però hi ha una generació de persones grans que van viure el període de la guerra civil, amb el que va representar en la seva vida quotidiana, que ens poden explicar què va passar a partir de les seves vivències pròpies. Si no ho recollíssim, els seus testimonis es perdrien en l'oblit i desapareixeria així una part de la nostra història.

Les fonts orals són un valor important en els estudis socials i en la recerca, una eina de treball per a investigadors, sociòlegs, historiadors, antropòlegs, etc., que poden analitzar els fets i treure'n conclusions. També permeten una aproximació a aspectes de la realitat social que s'escapen de les fonts escrites o documentals i així podem conèixer fets no explicats per la història oficial. Tota aquesta experiència personal forma part de la nostra història i és un element imprescindible per entendre què va passar, tot i que sabem que la memòria té un caràcter subjectiu i que està condicionada per la història i la cultura.

Les explicacions dels testimonis no sempre coincideixen; en molts casos, fins i tot poden ser contradictòries: han passat setanta anys des dels bombardejos i el record dins la ment de les persones pot modelar els fets de manera subjectiva; l'explicació que ha passat d'avis a pares i després a fills o filles... ha pogut anar canviant. Tot plegat fa que hi hagi afirmacions que ens poden fer dubtar de la certesa d'alguns fets, però també és ben cert que, a falta de documentació escrita, els testimonis orals són l'únic que ens queda d'aquella part de la nostra història. En molts casos, coincideixen i ens expliquen fets que es van complementant a mesura que hem parlat amb uns i altres, com peces d'un gran trencaclosques que van encaixant, encara que hàgim de deixar fora alguna peça que no sabem on posar.

3. OBJECTIUS

– Suplir l'absència de documents sobre els bombardejos del 38 i 39 a Mollet.

- Descobrir-ne aspectes desconeguts.
- Recordar la vida quotidiana durant aquells dies.
- Conservar la memòria històrica de les experiències personals.
- Recordar el context familiar, social i polític.
- Contribuir a la tolerància i afavorir la convivència a partir del foment de valors com la justícia i la pau.

4. METODOLOGIA

Els testimonis que trobareu a continuació són extrets de les entrevistes fetes des del mes d'agost de 2008 fins al novembre de 2008, a Mollet del Vallès, la Llagosta i Sant Fost, i recollits en enregistraments sonors, que juntament amb les transcripcions i les fotografies passaran a formar part del fons documental de l'Arxiu Històric Municipal de Mollet del Vallès.

Les transcripcions dels enregistraments no hi són completes, atès que moltes són llargues, sovint es passava d'un tema a un altre i a qüestions que –tot i ser interessants– no formen part de la recerca dels bombardejors. Quan hem tallat parts de l'entrevista, ho indiquem així amb tres punts entre parèntesi: (...).

En escriure-ho, he prioritzat un cert format cronològic, ja que sovint l'explicació anava endavant i enrera i dificultava la comprensió dels fets.

Si a l'entrevista hi participaven dues persones alhora, anoto el nom de la persona que parla entre parèntesi, per saber qui ho està explicant.

L'ordre de les entrevistes que llegireu l'he fet amb dos criteris creuats: testimonis que parlen principalment del bombardeig del 38, amb informacions que ajuden a situar el context i a continuació el mateix en el bombardeig del 39.

No hi he fet constar noms de terceres persones que es poguessin posar en situacions compromeses.

He inclòs els comentaris dels refugis, perquè van tenir una relació directa amb els bombardejors de l'aviació feixista: la gent s'havia d'amagar i d'aquí sorgeix l'inici del seu plantejament.

He respectat el llenguatge de les persones entrevistades, encara que siguin castellanismes o barbarismes.

He posat notes a peu de pàgina que poden ajudar a aclarir algun nom o concepte. Les sigles MAS corresponen a M. Àngels Suárez, la font de la informació.

He posat entre claudàtors [ ] les paraules que faltarien per a una millor comprensió de l'explicació.

Homenatge a les víctimes dels bombardejos de Mollet, octubre de 2002.

Foto: Toni Torrellas.

5. ENTREVISTES

a) ÀNGELA ARMADANS I JOSEP VIIÀ

Entrevista: 17 de novembre de 2008

(Josep) La nostra botiga donava al carrer Burgos, al número 3, però primer vam estar sis anys a cal Mitjà¹. L'avi Mitjà tenia un establiment de grans i de coses per al bestiar. El meu oncle de Montornès va crear la Comercial Vallesana i va posar una botiga a Granollers, una altra a Sant Fost i una altra a Mollet. I a Mollet ho va arrendar al Mitjà. I al cap d'uns anys vam anar a viure a Mollet.

[A l'altra banda del carrer] primer hi havia cal Baster, després venia cal Guixaire i després el nostre paller. A davant mateix de cal Mitjà, a l'altre costat de carretera, teníem un ventanal alt i allà hi posàvem palla i ofals; no era un edifici, era fet com un porxo i hi teníem un altíll on abocàvem la palla i d'allà es carregava al carro. Sempre hi havia una mica de palla i d'ofals per terra i passava el Manel Sardina, que era l'agutzil, i deia: home, que ara passarà l'alcalde (que era el Serra²) i em comprometeu... i ja em tens escombrant!

El Bancells era on hi havia els de cal Guixaire, on ara hi ha el pub. Allà hi tenia la botiga. Després del paller ja venia el Sr. Tiffon (de fet, la casa era de cal

1. On ara és cal Rebull.

2. Joan Serra Masachs va ser alcalde del 1924 al 1930.

Medir; llavors tenia el magatzem de fusta després de cal Rocher, a la cantonada del carrer Sant Miquel, que ara és la plaça Abelló). Després venia el Di-buixant, que més endavant va anar a la plaça i després d'ell hi va anar la Lluïsa gallinaire, la dona del Ramon Munné. I a sobre hi vivia el ferrer i després a baix hi havia l'entrada del pati de cal Maynou.

(Àngela) Els primers mesos de la guerra van ser dolentots. El doctor Tiffon va marxar a París (...). Quan va caure la bomba ell ja no hi era. No sé com se deia el substitut, però que n'hi havia un altre, sí. Nosaltres teníem el doctor Puigcercós i per això no ens en vam enterar tant. Només hi havia aquests tres: el Tiffon, el Puigcercós i el Rosés. Al carrer de la Pau hi havia un dispensari. Abans d'arribar el Dr. Puigcercós, em sembla que hi havia un metge. Era davant del cal Forner Nou, que era el darrera de l'Ajuntament.

Quan va caure la bomba del cruce jo estava amb el meu pare al carrer entre cal Mollet i cal Músic³ (Jacint Verdaguer-Berenguer III) on hi ha la font. I ell va dir: "Mare de Déu, quin bombardeig, és molt a la vora, eh?". Se sentia que eren a la vora els avions. I amb tot això dic jo: "ai, aquesta bomba s'ha sentit molt, potser era a la Florida!" I ell deia: "més a la vora de la Florida!", i era que van caure a Mollet, al cruce, però no hi vaig anar perquè el meu pare ens feia quedar a casa. Jo tenia 17 o 18 anys en aquell moment, sóc del 1919 i en tinc 89. Hi vaig anar al cap d'una estona, potser ja feia dues hores que havien caigut. Van ferir una noia de ca la Laia, la Rosa Solé Tura. La seva mare, la Vicenta, tenia

Quatre Cantons. Cal Mitjà. El 8 de gener de 1938 una bomba va caure a la banda esquerra de la fotografia, al davant d'on avui hi ha una loteria.

Foto: L'ABANS, Mollet del Vallès. Recull fotogràfic 1870-1965, Edafós.

3. Ca l'Armadans.

tres filles, la Maria, la Rosa i la Neus. La Rosa era promesa i treballava d'escriptura al sindicat, allà a cal Mitjà. Doncs la van ferir i jo vaig anar a ca la Laia a veure què li havia passat i si ja estava més bé. Estava revolucionat tot el carrer i tot el poble. Si t'he de dir la veritat, hasta tenies por de la teva ombra. Era fosc, no hi havia llums, anàvem amb la candeleta a la mà.

El llum... jo vaig aprendre el corte, anava a la tarda a casa la Dolores⁴ i em quedava la feina per fer a casa, però no la podia fer perquè no hi havia llum. Llavors posava la ràdio, que no anava, és clar, però jo la posava en marxa al màxim i em posava a dormir a la taula del menjador amb la ràdio al costat. Jo dormia aquella estona i a les 2 de la nit, més o menys, donaven la llum. I jo em despertava perquè havia posat la ràdio al màxim i llavors feia el corte. I l'endemà, si en comptes de llevar-me a les 6 em llevava a les 8, era igual.

Del cruce cap amunt, poca cosa puc dir, jo. Van matar el Mariano Careta i el "Ravalero" el Miquel. Va fer caure el que era el darrera de casa la mare del Josep. Potser l'expansió... La bomba va caure allà on dèiem que hi havia el pallier però una miqueta més enrera, als patis, entre el pati del Vallcorba i el pallier i el que també era el pati de cal Baster. Tot era un, tot junt.

(Josep) Ens van escantonar la casa que vivíem, per la cantonada de l'altre costat de cal Baster. A la meua mare la van ferir una miqueta i la meua àvia va quedar sorda per tota la vida. Les dues que hi havia a la botiga.

(Àngela) A sota a cal Mitjà no hi havia refugi. L'única cosa que van fer va ser un pas per sota el torrent i per allà van intentar fer-hi passar la gent perquè no haguessin de passar per dalt i no ho van lograr perquè a baix era un niu d'emboics, porqueria i de tot. Això és l'única cosa que recordo d'aquell pas. La gent es refugiava a tot arreu i amb tot el que podien. Perquè, la tia Dolores i la mama es refugiaven a darrera una casa.

(Josep) Hi va haver una senyora que va entrar a casa de la botiga de cal Mitjà i va agafar la iaia Quima i la va ficar a sota un matalàs i totes dues a sota el matalàs. O sigui, que van desfer el llit i es van ficar totes dues, però allà on es va ficar ella tenia la mà agafada de la iaia i la feia seguir també, o sigui que totes dues van posar-se allà.

(Àngela) Jo recordo que hi va haver un altre bombardeig, que el papa va veure el fum i no era allà al cruce, era per allà a cal Guano. Jo recordo dues vegades. Un cop jo era al carrer Barcelona, a cal Monserdà, amb l'Antònia, el que no sé on va caure la bomba. Ens vam anar a amagar al menjador de casa la Dolores i l'Antònia i el nanu⁵, a sota la taula i la Dolores, la Lola de cal Gibert i jo, totes tres, ens vam arrambar així i quan va passar el bombardeig vam mirar i el bufet del menjador, que allà hi havia copes, plats i de tot, a tot arreu hi havia

4. Dolores Monserdà, modista, que s'estava al carrer de Barcelona, al costat de cal Catafau.

5. Daniel Monserdà és el capellà de Sant Fost.

vidres i en vam trobar a dintre de les butxaques. Tant podien haver caigut al camp, com al cementiri, com al bosc de cal Pantiquet, per allà podien haver caigut, però jo no ho havia vist. Al cap d'una estona vam sortir i com que la Lola i jo vivíem al mateix carrer, ens en vam anar de seguida cap a casa. Si hi va haver algun mort o ferit o on va caure, no ho sé. Però jo me'n recordo que em vaig amagar per unes bombes a cal Monserdà. I les altres jo era entre cal Mollet i cal Músic.

b) VICENÇ VALLCORBA

Entrevista: 23 de setembre de 2008

Jo vivia als Quatre Cantons⁶, on hi havia el dispensari del doctor Tiffon. Sóc del 30 de gener del 1929, tenia 9 anys. Me'n recordo de tot, dels morts de davant de casa, del doctor Rosés...

On ara és cal Rebull hi vivien la Sra. Rosa, el seu marit i els germans Moretó⁷, el Miquel i els altres. Amb el Miquel érem de la mateixa edat i havíem jugat junts, perquè ells tenien la casa i un barri que arribava fins a la farmàcia Foz, en punxa. A l'altra banda del carrer hi havia primer el Gabriel (l'home de l'Enriqueta Llonch), després un tros de terreny on no hi havia res, llavors veníem nosal-

Magatzem de fustes de cal Medir. Al costat hi havia els horts de darrera les cases de Berenguer III on va caure una bomba entre el pati de cal Baster, el paller del Vilà i darrera del cal Tiffon. Foto: L'ABANS.

6. C/Berenguer III, núm. 8.

7. Confirmat per la família Moretó que hi vivien i que quan va començar la guerra van anar a viure a la masia de Can Besora.

tres⁸; pel costat hi havia una porteta que pujava a cal Garreta. Després venien el Ramon Munné i la Lluïsa gallinaire; al costat hi havia una escaleta i a sobre hi viva el ferrer; llavors ja venia cal Maynou, que hi havia una entradeta, després venia cal Puig, ca la Viola, i després la Fassina, fins a la cantonada.

La casa era una planta baixa, on hi havia el dispensari. Mentre el doctor Tiffon atenia les visites, els meus pares eren allà, treballant-hi. Hi havia l'entrada, a la dreta on visitava el doctor Tiffon, i al cantó esquerre teníem dues habitacions, la del davant, que donava al carrer Berenguer, on dormia jo, l'habitació del mig on dormien els meus pares i llavors teníem la cuina i l'estada. A darrera hi havia un hort molt llarg que donava a cal Medir. El Dr. Tiffon, per la guerra, va marxar a França; se'n va anar a París. Llavors el va substituir un metge de l'Escala, el doctor Isern, que hi va estar molt anys.

Estàvem a dintre de casa dels meus pares. Van tocar les sirenes i ens vam refugiar a dins una habitació tots tres, el meu pare, la meva mare i jo. A darrera teníem un hort molt gran que donava a cal Medir. Va caure una bomba allà⁹ i l'altra va caure al mig dels Quatre Cantons. A dintre a casa va caure tot, no va quedar res, les fustes de l'habitació i tota l'entrada va quedar tapada... per sortir, la feina que vam tenir!

Primer va caure una bomba ben bé al mig de l'hort; no va fer gaire mal perquè va caure cap a la punta d'hort; ara, a les cases nostres, sí. Deien que eren bombes de 50 Kg. Els edificis no es derrumbaven, però queien les fustes i tot. Per arribar a la porta, estava tot per terra. Sort que era al gener i feia fred i a les 6 de la tarda no veies ningú pel carrer, i menys en aquell temps i tocant la sirena. Això ja ho sentíem, nosaltres, i no era la primera vegada, ens havíem d'aixoplugar a dintre l'habitació tots tres tancats i no passava res i tornaves a fer vida normal. Jo anava als Col·legis Nous i ens donaven un bastonet i quan sonaven les sirenes ens feien sortir al pati. De refugis no n'hi havia, ni de rases. Hi havia el torrent i ens feien sortir estirats per allà a fora, per terra.

Doncs a davant de casa van matar el doctor Rosés, encara recordo que anava amb sombrero i amb l'explosió va quedar encastat a les reixes de la finestra de l'habitació meua, que donava a fora al carrer. Quan vam sortir de casa, hi havia un caos d'espant. Tot estava fosc. Quan va haver passat l'explosió va començar a venir gent (deien que era un avió que els reflectors havien localitzat i anava deixant anar les bombes i en va anar deixant cap als Pinetons

8. Número 8. A conseqüència de les bombes, van resultats afectats tres baixos, dos pisos i el dispensari (MAS).

9. "Jo vivia a la carretera; a cal Medir hi havia la vivienda d'ells i més avall, en una entrada lletja, hi havia una escala amb dos pisos; nosaltres vivíem en un d'aquests, que tenia una galeria que donava a la serradora. Quan va caure la bomba, es van trencar els vidres i van ferir la iaia i va caure un calendari. A mi em va fer un tall petit al front, el vaig dur marcat molts anys". (Isabel García Torner, 14-11-2008)

i els camps de Gallecs¹⁰). Doncs va començar a venir gent i nosaltres vam sortir com vam poder, sense res, perquè a dins de casa estava tot destrossat. Vam anar a dormir a casa una meva tia, la Vicentona, que vivia cap a l'estació del nord. Els meus pares i els meus tios van tornar a la casa a buscar roba i altres coses que necessitàvem, no sé com hi van entrar, perquè jo ja no hi vaig entrar més, allà no s'hi podia viure. Després d'un temps vam anar a casa d'una altra tia, la Maria, a la barriada de Santa Rosa, al carrer Sabadell, en una casa de pagès que tenien terres i horts. Allà hi havia refugis, n'havia vist un. Pel poble, no me'n recordo. Només tens el record de les bombes, això sí. Quan les obres van estar, vam tornar a casa. El dia que van entrar els nacionals, el 27 de gener, érem a la porta de casa. La gent va anar sortint a la porta i anaven passant des de l'estació del nord tancs, cotxes, militars... en direcció avall. Els soldats es van instal·lar a darrera a cal Martisella, que tenia un barri molt gran, i el nostre hort, i ens van donar alguna cosa de menjar.

c) RAMON CARETA POU

Entrevista: 30 d'octubre de 2008

Nosaltres teníem un taller molt gran i quan van posar la fàbrica de cal Mulà, amb el senyor Ros, el meu pare va fer companyia amb un mecànic, l'Ovidio Fernández (que va posar després l'estanc al costat de la farmàcia Rovirosa). Van marxar els mecànics d'aquí casa, inclús l'encarregat i el meu germà gran també va anar a treballar a cal Mulà i va quedar el meu pare sol. Ell era ferrer, no ferrava cavalls, però feia eines de pagès i les arreglava.

Allà on hi havia les monges hi havia els de la CNT¹¹, els de la FAI i com que els propietaris i els fills de propietaris també es van haver d'apuntar al sindicat, també hi van haver d'anar, és clar. El torn nostre ens el van requisar, van venir i se'l van endur. Llavors van demanar tres voluntaris per anar a treballar a Barcelona i van sortir els fills del Vilà, que eren molt joves, eren aprenents, però van dir: "nosaltres volem operar i no aprenents". Ningú sortia i van dir: "doncs tu i tu cap a Barcelona!" I el meu germà Mariano i el "Ravalero"¹² que també havia fet l'aprenentatge aquí a casa, cap a Barcelona a treballar. Treballaven cada dia i quan plegaven, venien cap a casa a sopar i a dormir. Em sembla que treballaven al Poble Nou, en un taller, però no sé quin, amb material de

10. Podrien haver caigut altres bombes. Un mes després del bombardeig de gener de 1938, l'Ajuntament notifica al Comissari d'Ordre públic del Govern català que "ha estat trobada en el jardí de Joan Alemany una bomba que ha estat traslladada a l'Ajuntament i per imprudència de l'empleat Alfonso Sampedro ha estallat, produint-li algunes ferides sense importància" (acta Comissió de Govern municipal 8-2-1938). Joan Alemany vivia a Berenguer III; era a cal Petener, on ara hi ha una botiga de confecció de roba.

11. Hi tenien la seu.

12. Es refereix a Miquel Montsant.

Col·legi de les monges, seu de la CNT durant la guerra. Foto: L'ABANS.

Mariano Careta Pou, mort al bombardeig davant del seu taller.
Foto: Ramon Careta.

guerra. I un dia, plegant de la feina, arriben i es van parar al davant del portal de casa, i arriba l'avió aquell, tira la bomba aquí al cruce, el "Ravalero" va quedar mort aquí mateix i el meu germà en pau descansi, el van agafar i el van portar a l'Ajuntament. I el tenien allà estirat a terra i és clar, tenia fred, el pare va agafar un matalàs i li va portar. Quan va morir, el doctor que hi havia llavors, em va dir que el feien estar amb els que ja estaven morts i no li van deixar curar. I així va morir.

d) JOSEP BANCELLS LLONCH

Entrevista: 14 d'octubre de 2008

El dia del bombardeig va ser el 8 de gener. Jo sóc fill d'Enriqueta Llonch i Gabriel Bancells Bauxell, nascut el 15-12-1936. Quan van matar la meva mare em tenia a mi en braços. Només era jo a casa, la meva germana que té 5 anys més que jo i es deia Teresa, la tenien els avis, a Anglès. La mare diu que estava a dintre de casa però va tenir por i va sortir per poder-se amagar a cal Rebull, allà al davant. Era el sindicat i em van dir que hi havia un refugi¹³.

El meu pare havia estudiat a Bèlgica i va ser molt ben ensenyat. Va venir aquí amb tot el que hi havia de modern a Europa per tirar endavant tota

Enriqueta Llonch, de soltera,
morta al bombardeig del 1938.
Foto: Josep Bancells.

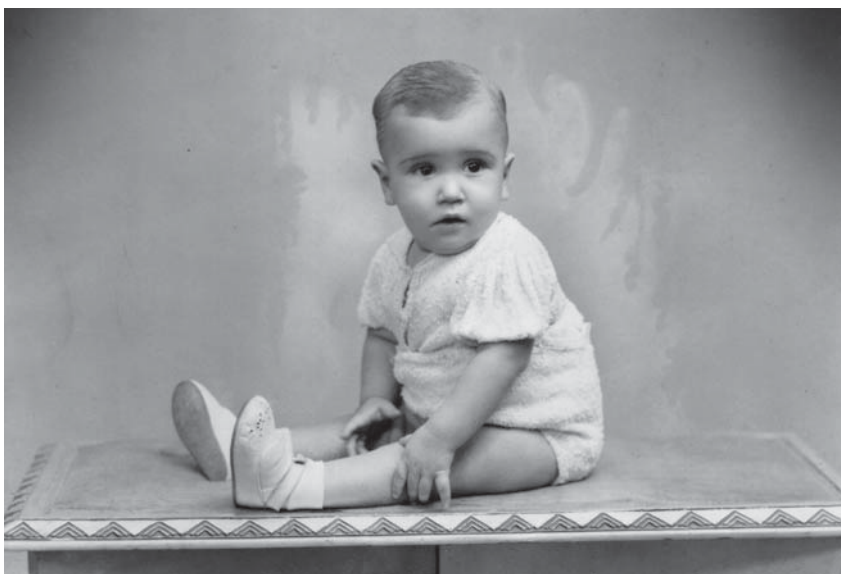

Enriqueta Llonch i el seu marit,
Gabriel Bancells, el dia del casament.
Foto: Josep Bancells

13. No ho hem pogut confirmar.

l'energia, la corrent. A Mollet quasi no hi havia corrent i ell la va portar. El Codina i el Josep Sánchez, el sogre del Valiente, havien estat aprenents seus. Tenia molta gent treballant per a ell, però la guerra li va destrossar tot. Vivíem on ara hi ha l'òptica i el bodegon, tot era la mateixa casa; donava a Berenguer III i al passatge S. Miquel per la banda del darrera; allà tenia baix i dalt, que era el taller. El meu pare era un gegant físicament. Després de la guerra va treballar a la Derbi; era pilot de carreres fins que el dia de Sant Esteve de 1953 va picar i el 28 va morir. La tieta d'Anglès, germana del meu pare, es cuidava de la botiga abans de la guerra perquè així ell podia anar amb els operaris per tot arreu.

Després del bombardeig, a l'hospital de Sant Pau, a l'oncle Salvador no li varen deixar veure la seva germana, perquè ja era morta; li van tallar una cama i l'altra la tenia desfeta, arran de cuixes, i va anar així. A mi em va recollir d'entre els escombros el Peret Catxot i es veu que em van posar en una altra ambulància, i quan vaig arribar a l'hospital, com que no estava amb la meva mare, no em trobaven, això dit per la meva tia. I és durant aquest interval que uns em buscaven i no em trobaven... llavors passaven coses, desapareixies. Sí que vaig ingressar a l'Hospital de Sant Pau, però l'oncle Salvador va dir: "A ell no us el quedareu!" I se'm van emportar de l'hospital després d'esbotzar una porta; el que em va salvar va ser el doctor Tiffon. Va anar amb el meu pare i uns quants més dels que manaven llavors (el meu pare era com la Monyos a tot

Josep Bancells Llonch, pocs dies abans del bombardeig que el ferí a ell, en braços de la seva mare, que va morir. Foto: Josep Bancells.

el Vallès, molt conegut) a buscar medecines i diu que em van tenir no sé quant de temps amb 25 injeccions al ventre, això m'ho han repetit les ties i me'n recordo bé. Entre les ties em van cuidar, i l'avi Rocher i el Martisella... em van pujar fins que vaig tenir dos anys i mig o tres. Vaig estar molt malament. Jo encara porto molta metralla al cos, a les costelles sobretot, al cap i als peus també, però com que ha quedat estancada, no s'ha mogut.

Segons les meves ties, el meu pare va quedar molt tocat, perquè li van prendre tot, la botiga, totes les màquines... El meu pare, després del bombardeig, va haver d'anar a viure a tres o quatre llocs diferents de Mollet i es va tornar a casar. Un era en un pis després de la farmàcia Amadó, on hi havia un dentista i un bar; doncs nosaltres vam viure un temps allà a sobre; també en unes casetes que hi havia a la banda de l'església que donaven per darrera al carrer Ventalló (Sant Oleguer) i d'allà vàrem anar a la plana Lledó, on hi havia cal Prunés, que érem veïns.

Quan ja vaig estar millor em van dur a casa dels avis, a Anglès i quan el pare es va aposentar de la segona dona em van tornar a portar aquí. Ens van ajudar, a la meva germana i a mi —que ens va salvar de poder menjar una mica bé— els de cal Vilaró, al costat de can Prat, que la iaia encara és viva i de vegades em diu: "Josep, encara veig la teva mare i tu (als Quatre Cantons) fent metes allà a la porta, on vivíeu". Doncs aquesta gent van agafar la meva germana per fer de minyona i a mi, semblava que no era de ningú... com que les ties es van barallar amb el meu pare, tot provocat per la madrastra, em varen portar al Berguedà, a Sagàs, a guardar vaques. Jo tenia 6 anys, però es veu que estava molt malament i em van tornar a baixar aquí. Aleshores em van ajudar els de cal Claverol, vaig anar allà a guardar bous; m'estava a menjar i dormir a casa, al mig de la Lluïsa i el seu germà (...).

Diuen que la meva mare ballava molt bé. Amb el meu pare, els anys abans de la guerra, quan feien festivals, es van endur premis uns anys seguits. L'he plorat molt, a la meva mare. Quan guardava xais a la torre de Malla, el Ramon Claverol em deia: quan vegis que la lluna arribi aquí i els xais s'agrupen, doncs tu els tanques i ja pots baixar. Sabeu què és passar pel mig del cementiri a les dues de la matinada i veure que corren les ombres i el vent i les corones metàl·liques i així ... m'agafava al collar del gos i m'arrossegava com si anés a cavall, de por! Com que a mi de petit em deien que la meva mare era allà, jo anava al cementiri i em pensava que la veuria, que m'esperava allà... Està enterrada en un nínxol familiar de cal Tòfol.

e) JOSEP PUIG BUTJOSA

Entrevista: 10 de setembre de 2008

Nosaltres teníem una barberia al carrer Berenguer III, número 14. Era l'hivern i era fosc. Estàvem treballant amb espelma (la meva germana

Una part del carrer de Berenguer III va resultar afectada per les bombes del 38. Primer hi havia cal Baster, després la lampisteria de Gabriel Bancells, després el paller de cal Mitjà, el doctor Tiffon, la Lluïsa gallinaire i el Ramon Munné (a sobre hi vivia el ferrer), cal Maynou, amb l'entrada del pati, la barberia de cal Puig, ca la Viola i finalment, la Fassina. Foto: Pilar Molins

l'aguantava); en aquell temps no hi havia llum. Hi havia un client que s'esperava. Doncs resulta que l'autobús que venia de Barcelona parava als Quatre Cantons (la parada final era a la Marineta); per circular, anava amb llums, potser eren els únics llums que cremaven en tot Mollet. Va baixar tota la gent i quasi tots venien cap aquí, al carrer Berenguer. Llavors sento les bombes i trec el cap de la barberia.

El doctor Rosés, que vivia cap allà dalt a l'estació, pujava amunt cap a casa seva i passava pel davant del número 12 del carrer¹⁴. La meva germana, com que era el moment d'alarma, estava a fora al carrer, al darrera del doctor Rosés. La metralla el va matar i també li van matar un nanu, perquè no es va estirar a terra; es va quedar com ajupit i a la meva germana, que devia tenir vuit o nou anys, no la va matar, o sigui que és viva gràcies al doctor Rosés, que la va tapar. A ella no li va passar res. Jo vaig sortir de seguida. Una bomba havia caigut a la teulada de la cantonada de cal Martisella i li va escapar un tros. En van caure unes quatre i eren de 50 Kg. Van caure pedres i runa; on jo visc, una

14. De fet passava per davant del núm. 8, del consultori del Dr. Tiffon.

pedra grossa d'uns tres pams va anar a parar al terrat de casa, a la part del darrera, però la més perjudicada va ser la del Martisella, a casa van ser més aviat els efectes. Pedres grosses, moltes, perquè totes aquestes cases eren—ho són encara—de pedra i totes van volar per allà. També hi va haver una trenca-dissa de vidres molt gran.

La majoria de la gent que va matar havien baixat de l'autobús, ja havien caminat una mica i els va agafar a tots. La resplendor dels focus de l'autobús els va servir de guia i van deixar anar les bombes i van caure sobre la gent que baixava. Quina punteria tenien aquells... Jo i la meva germana vam veure els morts per allà terra i els ferits, encara me'n recordo. El pare del meu amic, el Pere Manils (a casa seva tenien un camió) va agafar els ferits i els morts, tot el que va trobar per allà terra estès—bé, ell i altres—, i els va portar darrera l'Ajuntament, al carrer de la Pau, allà al davant de cal Forner Nou, on hi havia el dispensari. Els morts els duïen cap al cementiri i els vius al dispensari.

Jo vaig néixer el 16 de maig de 1925, llavors tenia 13 anys. Dels altres morts, coneixia el Busquets, el seu fill encara volta per aquí, la seva mare va morir. A aquests se li va morir la mare, eren de ca l'Oms. Em sembla que també van matar la dona d'un que tenia una botigueta de lampista, el Gabriel. Eren avions italians. Per cert, que un any que vam anar a Itàlia de vacances, a Roma vam parar a fer gasolina en una estació de servei que hi havia. L'home que ens va servir diu: "Ah, sou de Barcelona? Doncs jo sóc pilot d'aviació i havíem anat a bombardejar Barcelona". L'aviació italiana ajudava els franquistes. Ell mateix ens ho va explicar. I mentre ell ho explicava, jo pensava: a veure si va ser dels que va bombardejar Mollet... perquè els avions venien de Barcelona i pujaven per la carretera amunt.

Del bombardeig de la Riera Seca, de l'any 1939, coneixia el Gimeno, el carboner. Jo havia anat molt amb bicicleta i havia sortit amb el seu fill. Després van anar a treballar a Tiana, a la fàbrica de lleixiu.

Jo havia vist refugis fets de la gent. Ara no hi són perquè ho han tirat a terra i hi han fet pisos. Pujant per Jaume I, a prop del xampany Gomà, a l'esquerra hi havia un conjunt d'unes cases; eren molt maques, n'hi havia quatre¹⁵. Doncs a la banda del darrera, com que hi havia un marge molt alt, hi havia hagut refugis. Aquelles cases havien sigut del meu pare, el Salvador Puig, i les tenia llogades. Les cases estaven entre el marge i la carretera; en el pati de les cases s'hi van fer el refugi. Com ho van fer, no ho sé. Eren petits, de pocs metres quadrats. Clar, com que tenien un marge molt alt, anava molt bé. Jo coneixia un que hi vivia, el Francisco Mirambell (al número 151-153).

15. Eren els números del 155 al 161.

f) TERESA VIVES BORRELL

Entrevista: 24 d'octubre de 2008

Els meus pares havien viscut a Mirabet i quan es van casar van venir a viure a Mollet i de mica en mica es van fer aquesta casa on ara visc a Sant Fost. La meva mare em deia que em van portar aquí quan jo tenia un mes. Es pot dir que vaig néixer aquí però tots tres érem fills de Mollet. La mare es deia Victòria Borrell Vives i el pare Francisco Vives Borrell, eren cosins. Tots dos treballaven a la Teneria i tenien tres fills: el Josep, jo i la germana gran, la Victòria. Jo era la petita. Durant la guerra van continuar treballant a la fàbrica; uns curtien, altres feien altres coses... la meva mare anava amb una pistola per donar color a les pells. El meu germà, el Josep Vives Borrell i jo ens portàvem dos anys i mig. Jo en tinc 82, sóc de l'any 1926. Ell era més gran que jo, li faltaven dos mesos per fer els 14 anys.

Aquell dia (el 8 de gener de 1938) tots dos anàvem cap a Mollet. La mare, com que en aquell temps faltava menjar, havia anat a Amposta a buscar arròs. Anàvem caminant per veure si trobàvem la meva mare que baixés del tren, a l'estació del Nord i mira el que ens vam trobar. Pel camí vàiem els

Victòria Borrell treballava a la Pelleria i havia anat a Amposta a buscar arròs per menjar. El seu fill Josep va morir i la seva filla Teresa va resultar ferida al bombardeig dels Quatre Cantons, quan l'anaven a esperar a l'estació.

Foto: L'ABANS.

antiaeris¹⁶; jo tenia 11 anys i ell em diu: “Que tens por?” I jo dic, “sí que tinc una mica de por”. I és l’última paraula que va dir. No recordo sirenes però els antiaeris sí, allò que busquen els avions, les llums aquelles, uns focus que es veu que no sé d’on venien i buscaven els avions. Era quasi de nit i es veia al cel els antiaeris. A mi em van dir que només hi havia un avió, jo no li puc dir.

Abans d’arribar als Quatre Cantons hi havia una perruqueria, el Puig, doncs per allà vaig caure. Va ser tan ràpid! El meu germà el van ferir al cap i el van portar a l’hospital i allà va morir, pobret, més valia que... va viure unes hores, ja no sentia ni res. Ens vam trobar, jo contra la paret, ell als meus peus, que al cap d’unes hores ja era mort... va ser així. Jo estava plorant i va passar gent que no he sabut mai qui era i em van dir d’on era i em van portar a ca la meva tia Lola, que vivia a la Pineda Fosca, que ara han fet pisos nous¹⁷ i allà em van consolar. Els morts i ferits es veu que els van portar a l’hospital a Barcelona. A mi, després em van portar aquí a casa. Una desgràcia gran. El meu germà va caure als meus peus. Vaig mirar si responia però no deia res. La mà se’m va omplir de sang i diu que tenia un ull fora. A mi només em va rascar una mica a la cuixa, se’m va tallar una mica, i una esquixadeta darrera el coll que se’m va infectar, es veu que era dolent perquè era una mica de cosa petita que quasi no es veia, la metralla.

L’altra gent no els coneixia. Sé que hi havia un tal senyor Rosés, i la filla i tot això però jo no sé. I un cavall, també, però jo només estava en el que estava, ja en tenia prou, eh? Això del coll potser em va durar 8 o 15 dies, que m’ho apretaven i hi havia un mica de pus. Goiti si devia ser dolenta aquesta bomba que era una mica que quasi no es veia... un meu cunyat m’ho va mirar i deia, això quasi no és res. Doncs això es va infectar. Si arriba a ser una cosa grossa, una cama, el coll, pensi com estaven els altres. Vaig tenir les orelles durant molt temps que em feien bum, bum, bum; l’endemà, els veïns em van portar al metge de capçalera, a veure què era. Em va quedar molt temps un soroll en el cap. Al cap d’un o dos anys em van sortir tot de blaus a les cames (...) es van estranyar, van dir si era pel susto que m’havia sortit tot això. Ho vaig passar malament, amb el soroll a dins, i tenien por que em trastornés o alguna cosa. Però gràcies a Déu, me’n vaig sortir.

També va morir en aquell bombardeig l’avi d’un veí, el Rafael Blasco Tello¹⁸. D’aquest carrer n’hi van haver dos, el meu germà i ell. El Rafael havia anat a fer cua al sindicat perquè tenien una mica d’hort... Les perso-

16. Es refereix, probablement, als reflectors que des de Barcelona, seguien els avions.

17. Carrer Sant Ramon.

18. Vicenç Forts ens confirmà el 29-10-2008 que el seu avi, Rafael Blasco Tello, de 52 anys, anava al Sindicat de pagesos, als Quatre Cantons, a comprar, acompanyat del seu fill. La bomba el va matar a ell i va ferir lleument el fill.

nes que [la bomba] va atrapar són les que feien cua per aquestes coses, es veu que era el temps per plantar patates. Hi havia molta gent fent cua per entrar-hi i és aquesta gent, i nosaltres que passàvem, i el doctor Rosés que devia passar com nosaltres, que els va agafar la bomba aquella. Dels que estàvem a la vista, ens vam salvar aquella nena (la filla del doctor Rosés) i jo. De l'autobús no ho sé, a mi em van dir que els que va agafar eren els que feien cua al sindicat i que després passava un home amb un burro o un cavall i també els va destrossar. Jo, el que coneixia era aquest veí, que l'havia tractat; de petita ets veïns i jugues amb els fills i tot això.

g) RITA ANGLADA VENDRELL

Entrevista: 15 d'octubre de 2008

Vaig néixer el 1926. Jo tenia 12 anys quan van bombardejar el 8 de gener de 1938. Vivia al carrer Alsina, en una casa amb hort.

Era un dissabte a la tarda i a aquella hora la gent anava a comprar i els Quatre Cantons estava ple, era l'hora forta. També pujava l'autobús de Barcelona amb els llums encesos. L'avió va anar seguint l'autobús i quan es va parar als Quatre Cantons és quan va deixar anar les bombes. La meva mare i jo érem fora, mirant l'avió, perquè es veia venir, i quan vam sentir el barrabum, la meva mare m'agafa i m'acosta allà al porxo i totes dues agafades i ja està. Va arribar algun tros de metralla. Hi anava un cosí meu, a l'autobús, però no li va passar res; ell venia a casa i quan queia la bomba era a cal noi Ramon, el de la Farinera –cal Rebull– allà es va tirar a terra i es va posar el dit a la boca. Va arribar a casa esverat, ha caigut una bomba, ha caigut una bomba!

Dels morts, coneixia el Marià Careta, el germà del Ramon, devia ser el gran. També va morir la Maria Figueras, del carrer Santa Rosa. Del meu carrer van matar tres dones: l'Anna Pi era veïna meva. Una altra era casada amb el Tarragó (Elisa Damunt¹⁹) i l'Anita Tomàs, que estava casada amb el Parrot (Josep Juliol Prunés), vivia al cantó de darrera, en un pis. Una noia que era joveneta va quedar ferida, la Carmeta (Carme Roca); el meu carrer va ser el més perjudicat de tots.

A casa teníem un refugi. El va fer el meu pare, cap ensota, amb escales, un refugi particular perquè hi cabéssim tots quatre, l'avi... i els veïns, que es feien molt. Quan sentíem els avions, tots cap allà i el dia que van tirar la bomba a la Riera Seca, aquell dia sí que estàvem junts i vam tenir temps d'entrar-hi, perquè hi havia un trosset, de casa al refugi (al pati); altres

19. Nascuda el 21-5-1912 i casada amb Vicenç Tarragó Pi (22-1-1910), al padró de 1936 vivien a Pi i Margall, 52 (S. Llorenç), però el 1938 vivien al c/Alsina, en uns baixos molt a prop de casa seva.

vegades, quan sentíem un avió, ni teníem temps, d'arribar-hi. I el meu pare era a la vinya, allà al cementiri. N'hi cabíem 5 o 6. Era petitet, cadascú se l'havia fet... per si un cas.

h) PERE TORRENTS FALGUERA

Entrevista: 15 d'octubre de 2008

Jo tenia 18 anys quan van bombardejar el 8 de gener de 1938. Era fosc. Vivia a la masia de cal Dragó.

Estava allà a les escales de casa, enraonant amb un i va caure la bomba, barrubum, què ha passat? I al ser jove, doncs corrents cap allà. Hi va haver un desastre, un cavall tot esbotifarrat... Deien que aquell avió anava perdut i en trobar l'autobús, el reflex dels llums, el va anar seguint, l'autobús va parar als Quatre Cantons i és quan va tirar la bomba. És clar, és una cosa que no se sap, i va agafar un tros de l'edifici de cal Baster.

Al bombardeig de l'any següent ja no hi era, era a la guerra, en podria explicar moltes de coses de la guerra...

Després de la guerra, recordo el dia que van fer l'homenatge en aquest aviador nazi, a prop del Casal, i va venir un piquet de tropes alemanyes i li van retre un homenatge, presentant armes, disparant i totes aquestes coses.

Homenatge nazi a Walter Eckert, a la rambla de Mollet a l'alçada de Berenguer III, el 30 d'agost de 1941. Foto: Arxiu Històric de Barcelona.

Miquel Montsant Planas, mort als Quatre Cantons, fotografiat amb els seus pares Pau i Adela. Foto: Maria Montsant.

i) MARIA MONTSANT BARNILS

Entrevista: 14 d'agost de 2008

Jo tenia un any i mig. Ni me'n recordo, del meu pare. Es deia Miquel Montsant Planas²⁰ i treballava a Barcelona. Primer va treballar a cal Careta. Era molt forçut i per alçar els cotxes no havia de menester el gat, ell aixecava un cotxe a pes i li treien la roda. Com que era un bon mecànic, van posar-lo en un taller de Barcelona, a cal Elizalde, que feien reparacions de cotxes del govern. Ell tornava a Mollet amb el tren, per l'estació del Nord i arribava cap a les 6 de la tarda. Doncs ell i el Mariano Careta, que també va morir, estaven tots dos junts. S'havien parat a enraonar al seu portal, que vivia a tocar dels Quatre Cantons. En aquell moment van sentir els avions (tinc entès que van sortir de Sabadell) i el meu pare va dir: "Vénen avions, no sé si passaran de llarg..." i quan ja marxaven d'enraonar tots dos, van tirar una bomba i els van ferir. Hi va morir molta gent: el senyor Rosés, que era metge; portava un nen i una nena, i el nen també va morir. Al meu pare el van ferir a la cuixa a la part del dalt, i els van portar en un camió cap a l'hospital de Sant Pau. Al Careta també. Al meu pare li van haver de tallar la cuixa, i va morir escolat. Va patir unes hores... tenia

20. Viví a Berenguer III, 204. Nascut el 25-3-1908, fill de Pau Montsant Vidal i Adela Planas Maymó. Padró de 1936.

29 anys, és trist. Tot això m'ho havia explicat la meua mare. Jo només recordo que passaven avions tot sovint, deien, "ai que venen els avions". La meua mare (aquí al costat era a ca la meua iaia, can Barnils, la meua mare era filla d'allà, era una germana del Rafel Barnils, que va morir al bombardeig del 39) doncs un dia, en sentir els avions, em van agafar a mi i ens vam amagar tots en un rebost, allà apretats, i la meua iaia feia pa, que li deien: "deixa estar el pa, deixar estar el pa!" I tots sentíem els avions, allà quietes, no sé si va ser el mateix dia que van matar el pare o un altre dia que passaven avions, potser va ser al bombardeig del gener del 39, que ja era més grandeta.

La meua mare va quedar vídua, amb dos fills. Ella treballava al Cotó; en un any, va enterrar la iaia, l'avi i el meu pare. El meu germà, més grandet, anava a col·legi i a mi m'aguantaven de petita, els xurreros. Jo anava a col·legi i quan sortia anava a aquella casa i dinava o sopava mentre la meua mare estava treballant; aquella gent em van fer com d'avis, vaja. Sempre els ho he agraït molt.

j) PAQUITA NAQUI MOLINS

Entrevista: 22 de setembre de 2008

Jo era una criatura, tenia 15 anys (havia nascut el desembre de 1922). Vivia al carrer de cal Tanbonic²¹, davant de can Tanus. Nosaltres estàvem posant les vidrieres. Era el vespre, allò que no es veu ni de dia ni de nit, doncs es feia fosc. Es van apagar els llums i zum zum, i zum zum, i zum zum... eren els avions que venien de Barcelona. I el que posava els vidres em diu: "Ai, Paquita, avui ens les deixaran aquí a Mollet." I jo dic: "No fumi!" Diu "ja veuràs com sí". Ja sentim com baixa un xiulet i com que ell ja ho coneixia de Barcelona, ens tirem tots dos a terra, allà al davant mateix de casa, al bordillo, a terra i... barrabum! Patam! Les explosions de les bombes. Quan va passar, m'aixeco i sento que la gent corria i sentia: "als Quatre Cantons, als Quatre Cantons!" I vaig anar cap als Quatre Cantons.

Arribo als Quatre Cantons i allà hi havia una munió de gent... cascots que queien de les cases per aquí per allà, la casa de la cantonada la va escantonar. La noia de cal Llauner, l'Enriqueta (llavors a Mollet havien apagat tots els llums) va sortir cap a fora amb la criatura al coll a veure què passava i al sortir un tros de metralla li va tocar la cama. El doctor Rosés, que estava separat de la dona, tenia un nen i una nena i en portava un a cada mà i passaven per allà. Doncs va morir ell i el nen o la nena, no recordo.

Llavors hi havia el Parrot. La seva dona estava en estat i venia de buscar una cadireta d'aquestes d'abans, com una troneta baixa i tu sentaves la canalla allà i feien el pipí i la caca allà. La pobra noia venia de buscar la troneta, la portava

Carrer de Gaietà Ventalló, des d'on Paquita Naqui va sentir el bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: L'ABANS.

a la mà i també va quedar allà estesa²². Era de cal Bondéu, al capdamunt de Mollet, s'havia casat i va anar a viure cap al capdavall de Mollet. I ella venia de buscar la troneta perquè ja estava molt adelantada i pobreta, allà es va quedar.

Després hi havia un pagès, vivia a la Casilla, a l'altre cantó de la via, no recordo el nom²³, que va anar al sindicat, que era a cal Rebull –tot això me'n recordo com si fos ara– i allà ell va entrar a dintre per comprar el que havia de comprar per al bestiar; en apagar els llums, és clar, ell va sortir a fora perquè

22. Parla d'Anita Tomàs Ventura (MAS).

23. Es refereix a Joan Falguera Vilardell, casat amb Emília Galofré Font. Nascut el 17-7-1876, vivia a la Casilla. Segons testimoni de Carmeta Font, que eren veïns "el meu pare (Josep Font Gisbert) aquell dia va anar al sindicat perquè donaven llavor de patata: també hi va anar un veí que tenia un carro, no recordo el nom, però el meu pare va preferir anar-hi a peu. Quan va ser allà, en sentir les bombes, es va salvar perquè es va tirar al torrent; el veí em sembla que el van ferir, però no ho recordo". Segons Mercè Bastida, que va viure a la Casilla, recorda que l'Emília, la dona de Joan Falguera, ja era vídua després de la guerra; tenien tres filles: la Isabel, l'Emília i l'Angelina. Joan Falguera va ser traslladat a l'hospital, a Barcelona, on va morir i va ser enterrat al cementiri de Mollet.

L'animal no se li esverés, allò que passa. L'animal, un matxo, va morir i ell també va morir. Era un home gran. Res, desgràcies de la vida. Hi va haver molts ferits, però d'això jo no me'n recordo, però la meva mare Lola sí que ho sabia. Va anar a l'Ajuntament, on hi havia el dispensari, era molt valenta. Va anar-hi per si podia ajudar. Deia que tothom corria, venia un d'aquí, un altre d'allà...

Jo, els que em van quedar més presents van ser: l'Anita, la dona embarassada; el pagès, que em sembla que encara veig el matxo aquell a terra esterrecat; l'Enriqueta de cal Tòfol i el doctor Rosés.

A la Riera Seca hi havia el safareig²⁴ de la vora del futbol i dos safarejos, després hi havia el pou de l'Aigua Viva. Doncs al safareig primer va morir un home que es va emportar els quartos de casa seva i van quedar escampats per allà²⁵. Era carboner i vivia a Berenguer III, en una casa de la vora de cal Vilaseca. Tothom deia: per què aquest home havia de marxar amb els quartos de casa seva si no sabia el que li passaria? Amb l'explosió, allà hi havia una escampada de papers de cal déu.

Els bombardejos van rebentar molts pallers a l'era del sindicat; i és que quan venia el temps de segar tots els pagesos anaven amb la màquina, cada un feia un paller, una pallissa, i et posaven el número a dalt. Doncs el meu pare aquell dia em va dir, Paquita, avui no puc anar jo a buscar palla perquè tinc feina, hauries d'anar-hi tu i portes un sac de palla ben ple, que aquesta nit, pels garrins i la truja ja n'hi haurà prou. I llavors van venir els avions aquells, aquests sí que els vaig veure passar, perquè era a mitja tarda, venien de Barcelona en direcció Granollers. Quan va haver passat tot [el bombardeig], vaig pensar, haig d'anar a buscar la palla, jo hi volia anar més aviat, però allò que passa, que tens feines a casa i vas fent, vas fent. Hi vaig anar. Començo a caminar i m'ensorrava; tots els pallers van quedar desfets, la majoria. Jo pensava, el nostre paller no hi és, era en aquest cantó d'aquí i no hi és, i veia palla escampada pertot arreu. De cop, vaig sentir una fresa i la veritat, fa temor i vaig pensar, a veure si hi ha algun ximplet que em vol espantar (llavors jo era una nana). Em giro a poc a poc i quan hi penso... encara... era un xicot que em sembla que es deia Marxuach. Sempre anava a treballar amb el seu pare, feien bales de palla. Es posava a dalt i li donava la palla a son pare, el pare la posava dintre aquella màquina, llavors ell baixava i agafaven un per cada cantó i feien: quiticrin, quiticrin, quiticrin, catacrac! i sortia la bala de palla feta. Si ell tenia 14 anys, jo en tenia 15, anàvem a col·legi junts. Doncs em giro a poc a poc i el veig a ell dalt d'aquella pallissa, a dalt de tot: tenia el cap enlaire i baixava amb els braços estesos, de cap per avall. Tu saps l'efecte que fa? No feia gaire que havia passat. I baixava aquest noi del paller, que encara no se l'havien endut; després el van

24. Aquest safareig públic estava situat en el que avui és el pla de les Pruneres, tocant a Pompeu Fabra, entre els carrers de la Pau i Ramon Casas.

25. Era Vicenç Gimeno, el 25 de gener de 1939

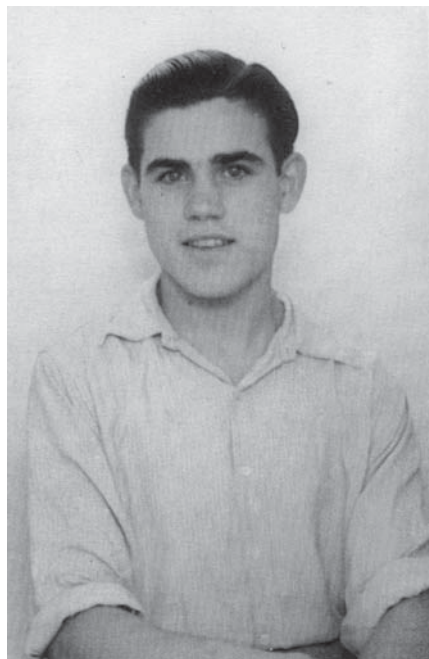
carregar en un carro i se'l van emportar cap al cementiri. El de cal Canari, el Ramon Padró, també estava allà. Jo, d'aquell bombardeig recordo això. I també un altre home, el pare del Brillantina.

k) RAMON COLL LLENAS

Entrevista: 4 de novembre de 2008

Sóc nascut el 24 de juliol de 1924. Ara tinc 84 anys. El 18 de juliol de 1936 era un dissabte i me'n recordo perquè hi va haver bastant moviment; el diumenge al matí, jo feia d'escolà, i a $\frac{3}{4}$ de 7 vaig anar cap a l'església; em va estranyar perquè la plaça de l'Ajuntament era plena de pots de llet dels camions que baixaven de Vic i de tot arreu que anaven cap a Barcelona. (...)

Al bombardeig del 38 jo anava a ca l'Enric Negre a buscar la llet, al carrer Marià Fortuny (vaig néixer al c/Migdia, allà a prop). Jo estava una mica més avall dels Quatre Cantons, on hi havia unes troanes (ara hi ha la residència la Immaculada), que jo havia anat a col·legi a ca la senyora Rossenda. I quan estava allà, tot plegat, bum! Vaig caure i sort en vaig tenir que el vent de la bomba em va tirar a terra i llavors va arribar la metralla. Ja anava a entrar la

Ramon Coll Llenas anava a buscar llet quan van caure les bombes dels Quatre Cantons. Foto: Ramon Coll

foscor i jo la veia, com unes brases de foc que corrien. Vaig perdre el pot de la llet, duia boina, que llavors tots anàvem amb boina i no la vaig trobar. Jo vaig tirar amunt (qualsevol se'n tornava allà amb els païais que sentia!) i me'n vaig anar a ca l'Enric Negre i allà estaven reunits els germans i em deien: "No vas a casa teva?" I jo deia, no, jo no vull anar a casa, jo no passo per aquest... i em van tenir de portar a casa ells, perquè jo no hi volia pas anar. I la meva mare, desesperada, havia anat cap al cementiri perquè deien que hi havia un noi –que hi va haver bastants morts– un xicot jove i la meva mare, com que jo no apareixia enlloc... Allò va ser terrorífic.

En el moment del bombardeig hi havia l'alcalde de Bigues, van dir que anava amb un carro. Va matar l'alcalde i el cavall i tot. Ell havia vingut perquè on hi ha cal Rebull era el sindicat de pagesos i venien a buscar coses. I aquell dia allà també hi havia cua perquè donaven alguna cosa de racionament (si els pagesos collien molt, en donaven al poble una mica) i va enganxar més gent perquè per allà hi havia molt moviment. El cavall va rebentar i el pobre alcalde que anava a dalt va morir. Ell ja marxava, el va enganxar a la cantonada, havia de passar el pontet aquell per anar amunt. La bomba va picar a cal Baster, al cantó dret va agafar un tros de casa i el va tirar a terra i llavors la bomba caure davant d'on hi ha ara la loteria i la botiga de pells. Va fer un sot que ens hi ficàvem drets i quedàvem a sota.

Van caure més bombes a cal Pantiquet, al cantó on ara hi ha l'escola de disminuïts, al bosc que hi havia allà. En van caure tres o quatre, al primer bombardeig.

A mi, el doctor Rosés, un any abans, em va curar el cap. Em van tirar un cop de roc, allà a la rectoria, jugant, sense voler; el senyor Canals, el farmacèutic de la plaça, em va dir que era cosa del metge. Al dispensari de l'Ajuntament hi havia una dona que li deien la "Guenya". Van anar a buscar al senyor Rosés al Cafè del Coro, que li agradava molt jugar al billar i li van dir: "allà hi ha un nanu que li han obert el cap" i ell va dir: "ara acabo la partida i vinc"! I sí, em va curar. El dia del bombardeig ell estava al davant de cal Codina, anava amb un fill a cada costat i van morir el fill i el pare i a la filla no li va passar res. Llavors hi havia la casa d'un lampista i, en sentir soroll, va sortir la dona amb la criatura als braços i a ella li va tallar les cames. El Juliol, un senyor que era de Martorelles i estava al front, tenia la senyora que estava en estat a punt de tenir una criatura; aquesta noia embarassada anava amb sa mare de compres, a comprar un llitet o una trona... el que fos i les va enganxar la bomba; a la mare no li va passar res i a la filla la va matar. També hi havia gent que acabava de baixar de l'autobús. El Careta, el gran, el Montsant, que la seva filla feia de perruquera i un altre que no recordo... Van morir tots tres allà. Es van posar a enraonar, que si se'n van a casa seva no els passa res. Eren mecànics que treballaven a Barcelona a la Maestranza de Artilleria, per material de guerra, a Sant Andreu. Hi

havia un quartel i uns tallers molt grans que arreglaven fusells. Hi portaven tot el material que s'espallava i canviaven les peces. Jo coneixia un cosí de la meva dona que hi treballava.

Per atendre els ferits al dispensari hi havia el doctor Puigcercós, (el Tiffon no, que havia marxat a França) i el Rosés, que és el que van matar. L'únic metge que hi devia haver era el Puigcercós. Era un home molt de dretes, que no feia cap mal a ningú i el van respectar. El Sr. Rosés més aviat era d'esquerres, tenia diferent ideal. Van posar els morts al Cafè del Coro, a dalt, que hi havia una sala gran, tots estirats allà.

De refugis en van fer un a sota l'església. Les pedres de les escales són de diferents colors. Van agafar cap endins i com que l'església quedava més alta, van buidar cap ensota; allà hi havia hagut el cementiri antic i van trobar esquelets, ossos i això... Van agafar pel racó del Jaume de les escales i el Tarrés, el sastre i van anar buidant per sota i llavors feien una volta d'obra, anava cap a sota les ruïnes de l'església, que la van tirar a terra, i anava molt fondo. Jo hi havia entrat, però no fins al final, només un tros, a tafanejar, perquè encara l'estaven fent (...)

On hi havia aquesta font davant de casa²⁶, va caure un obús però no va explotar. Diuen que era del Canarias, que era un barco que va bombardejar tota la costa l'any 1937²⁷ (...)

Poc abans d'acabar la guerra, passaven uns avions que bombardejaven la via. El meu amic i jo estàvem al carrer i em diu: ja se senten les paves (els avions), i amb un bastó a la boca, per no rebentar-nos, ens vam posar a la punta del matadero on hi havia un pedregal gros, que eren les pedres de l'església, però jo dic, me'n vaig cap a casa perquè la mare diu que quan veiem perill, que vagi allà, que si ens maten, que ens matin a tots. I aquell diu: jo també me'n vaig cap a casa. I allà hi havia un home i diu: quedeu vos cap aquí que amb aquestes pedres estarem bé, que feia com un sot. Però va caure una bomba allà i a aquell pobre home el va deixar desfet. Era el carboner, venien carbó, que vivia al costat del Dr. Vilaseca. Això és el dia que van bombardejar la via perquè els trens no poguessin tirar amunt.

Va caure una altra bomba al costat de can Fàbregas a la punta i un home que corria al refugi, va caure la bomba allà i el va matar. Als camps, també, que hi van morir tres o quatre: un que es va refugiar al camp, estirat i li va caure la bomba al costat. I el sindicat de pagesos, molt més amunt tenien els pallers i allà també en van morir dos o tres, un que li deien el "Pinyonaire", un home gros que venia pinyons²⁸ i tenia un fill que li deien el "Brillantina".

26. Berenguer III.

27. El 8-6-1937 el Canarias va bombardejar Palamós i va anar baixant per la costa fins a Barcelona (*La Vanguardia*, 8-6-37, pàgina 2).

28. Es refereix al Marià Feliu Sayol.

L'estació del tren, la Pelleria i el riu Besòs, un lloc estratègic per als bombarders feixistes italians. Foto: L'ABANS.

Al final de la guerra, un tren ple de material i menjar va quedar estacionat a l'estació de França. Foto: L'ABANS.

De nanus ferits, el Vicenç Gassó²⁹, que vivien a l'avinguda de Calderó. Era el petit, hi havia dues noies i un noi més gran, de la meua edat que érem molt amics. Va ser una espoleta com les que duia jo a la butxaca. Feia com una bola i li devia semblar que es podia jugar a bales, d'alumini brillant i a sobre una bola vermella. Amb un martell la va picar i és clar, va explotar. Era una espoleta de bomba d'aviació, de bomba grossa, el que anava a la punta que quan tocava a terra explotava.

Un altre (no anaven junts, aquests dos nanus) era el Joan Boter³⁰ va treballar molt temps a Montcada, en una serradora, i després va estar a cal Medir, a l'oficina, era bastant llestot, molt bon xicot, però li faltava un braç. Aquest també havia trobat material de guerra. Li va esclatar una bomba. Van passar moltes coses amb el material de guerra. Hi havia una noia de Sant Fost que un dia anant a buscar herba amb un magalló va topar amb una bomba i se li va emportar tota la carn de darrera de les cames, no me'n recordo com es deia.

A cal Bas, el Guano, aquella casa la va tirar tota a terra. Eren pagesos i tenien bótes i es van amagar (...) i no els va passar res. Als ciments Pagès recordo que hi va haver el cotxe del Negrín, un cotxe blindat que es va espatllar i el van deixar a dintre del pati. Em sembla que era del Negrín, que era el president del govern. I van agafar un altre cotxe.

Aquell mateix dia o l'altre vam anar a l'estació, perquè van arribar trens que hi havia material de guerra, menjar... Jo dic a un amic: hi ha un vagó que hi ha garrofes, n'anirem a buscar! L'endemà, vam obrir un vagó i hi havia sacs de farina i la gent es barallava (...) llavors ve un comissari de guerra, em va encarar una pistola (...) em vaig escapar i per sota el vagó... vam córrer fins a can Prat, a la masia.

[Acabada la guerra] El dia de Sant Josep de l'any 1939, amb el Josep Tarrés, que era el seu sant, vam anar a Gallecs a veure si trobàvem material. Portàvem una paperina de caramels i ens els vam menjar tots i vam arribar a casa a quarts de dues del migdia. Vam trobar una bomba gran a prop de l'estació de Gallecs, del Calderí, més amunt de Sta. Perpètua. I altres. Eren italianes.

(...) A cal Medir, quan hi havia la serradora, un dia vam saltar per una finestra (això que hi havia els soldats que feien guàrdia i vam haver de saltar pel cantó de darrera). Hi havia una caixa que estava plena de percutors de les bombes grosses i allò si explotava quedaves rendat... jo en duia una butxaca plena, perquè, coi, eren d'alumini brillant i la punta vermella, com si fos un bolígraf d'ara i tots en vam carregar i quan vaig arribar a casa i el meu pare va veure allò, no em va deixar ni entrar, em diu: "buida això aquí ara" i va fer un sot i ho va colgar. (...)

29. Vicenç Gassó Palou, de 9 anys, fill de Pere i Carme, segons Fitxa Hospital S. Pau (MAS).

30. Joan Boter Maynou, de 15 anys, va perdre una mà, un ull..., segons Fitxa Hospital S. Pau (MAS).

Bombes trobades a l'estació del Calderí de Gallecs el 19 de març de 1939.
Fotos: Glòria Arimon

Làpida de Karl August Boetticher, mort el 29-1-1939 en estavellar-se el seu avió al costat del riu Besòs, on encara està col·locada. Foto: Glòria Arimon.

Jo vaig veure l'avioneta que va caure al Besòs. Em diuen: ha caigut una avioneta i jo corrents a veure-la. Era un cop passat el pont antic. Hi passava bastant aigua i havia quedat amorrada. Era un caça, que són més petits que les avionetes, havia caigut d'una manera que va quedar amorrat a l'aigua, a dintre; l'únic que sortia enlaire era la metralladora que duia, el soldat ja no hi era, l'havien tret. Va quedar com partit l'avió, s'aixecava de darrera i de davant. Anàvem dos o tres nanus. Nosaltres volíem agafar la metralladora. Hi va morir un soldat, hi havia el monument allà al riu, està mig desfet³¹. La làpida la van posar directament allà on és ara, a l'arboleda, amb el nom d'aquell xicot que tenia 21 anys.

[També] van fer un monument a la rambla, cap a la punta del Casal Cultural, que feia com un angle, per un aviador que va caure al Besòs. Hi havia el nom d'aquell xicot en un pedrís, en un marmol bastant alt. Hi va haver una formació militar alemanya³², me'n recordo... hi havia uns oficials, i un es va *adelantar* i se'n va anar amb l'alcalde i li diu: "Dank schön!" i jo estava amb un xicot i dic: no ho has sentit el que ha dit? Que vol tancs i gent. Fotem el camp que no ens enganxin! Com que llavors vivies una mica almat, saps? I un dia, parlant amb un alemany es va fer un tip de riure... que vol dir "moltes gràcies" en alemany.

31. Es refereix a Karl August Boetticher, homenatjat per l'Ajuntament molletà el 20-7-1939, que té una làpida al costat del Besòs.

32. Es refereix a l'homenatge a Walter Eckert el 30 d'agost de 1941 (*La Vanguardia*, 31-8-1941).

1) PERE LLUÍS PEDRAGOSA

Entrevista: 14 d'agost de 2008

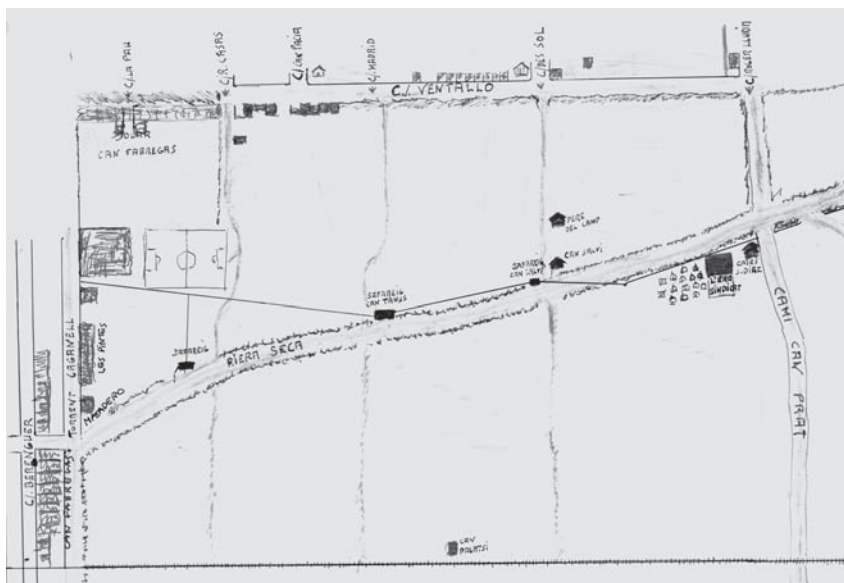
Del bombardeig dels Quatre Cantons l'any 1938 me'n recordo perquè el meu pare treballava a darrera cal Escuin, en un magatzem que era del Sindicat dels pagesos; hi feien guano. Ens van dir que havia caigut una bomba als Quatre Cantons i la meva mare de seguida va dir: "Anem-hi!" Vam agafar la directa i cap allà. Recordo que tot era fosc i hi havia fils de la llum per terra. Vam anar cap al cantó on treballava el pare i el vam trobar allà. Va quedar escapçada la casa de cal Basté, la va tocar per la punta, no va caure a terra; m'imagino que la bomba devia caure quasi al centre de la carretera.

En aquella època el Sindicat dels pagesos era on ara és can Rebull i l'era estava als camps de la riera Seca.

Jo, l'any 1939 tenia 10 anys. La primera bomba que va caure va ser al davant del cuartel de la Guàrdia Civil (on ara hi ha el Museu Abelló) on hi havia l'entrada al refugi de can Fàbregas. Mira quina coincidència que va caure just a la porta del refugi i va matar un home. Llavors els avions van agafar per la riera. Hi havia un camí d'on baixava un rec, i al rec hi havia el safareig públic, que feien servir totes les dones; aquí es va amagar un home (Vicente Gimeno) i va caure una bomba i el va matar. I va quedar un senyal a la paret del safareig; la canalla, quan passàvem, sempre dèiem, guaita, aquí. El camp de futbol era el que hi havia darrera les monges, un tros d'hort i el safareig. Llavors, continuant

Quatre Cantons. Cal Martisella, moments després de caure la bomba.
Foto cedida per Josep M. Vizcarra.

Plànol de situació de Berenguer III i la riera Seca, dibuixat per Pere Lluís.

la riera, hi havia un altre safareig, el de cal Tanus. Més amunt n'hi havia un altre, al baixar del carrer del Sol, que llavors només era un caminet, que se'l va fer el que anomenaven el Salvi. Llavors, la riera continuava amunt. Tot eren camps i horts, llevat de la casa del Palatsi. A prop de la riera, en temps de la guerra, els del Sindicat hi van fer uns porxos i un era perquè els pagesos hi poguessin batre³³. Al davant hi havia els pallers; el pagès anava allà i batia. Si hi havia 25 pagesos, hi havia 25 pallers. I tocant a l'era hi havia dues cases, que en deien de cal Filosa. Allà hi havia el camí per anar a can Prat, passada la via del tren. Hi havia les cases de pagès de can Prat, can Músic, can Vilaró i can Garbé.

Aquí va ser on van tirar més bombes, no sé si es van imaginar, en veure els pallers, que eren tendes de campanya, o per descarregar les bombes en un lloc o altre... Jo recordo que deien: "S'ha mort el Canari" (Ramon Padró), però el que em va quedar més a la memòria va ser el Marxuach. Vivíem al mateix carrer, al carrer del Sol. Aquest noi era una mica més gran que jo, tenia 14 anys. Aquell dia es veu que a casa seva van dir: vés allà als pallers, que feien alguna feina. I va anar allà, i llavors es va trobar el bombardeig. Jo estava sol a casa, no hi havia ningú, només el nanu de cal Peixater, en Miquel Costa, que va venir a

33. Aquest espai avui correspon a les places dels Pagesos de Remença i de les Marmanyeres, tocant al carrer de les Puntaires.

jugar a casa. En sentir les bombes, com que el meu pare sempre deia: “Si sentiü caure bombes, poseu-vos a sota l’escala, que és lloc més fort de la casa, en una volta”, nosaltres dos ens vam posar a sota l’escala i sentíem un soroll molt fort i fixa’t si era fort que teníem un gosset i corria esverat amunt i avall perquè aquell soroll era fora de lo normal, però quan tot es va calmar, nosaltres dos, la canalla, vam sortir al carrer. La gent cridava: “han caigut bombes, han caigut bombes aquí a baix a la riera!” Llavors va sortir la mare del Fernando Marxuach i com que sabia que a la riera hi havia el seu fill, la dona va perdre l’equilibri i anava amunt i avall pel carrer però no s’atrevia a anar allà. Al final va arribar el pare del noi, va anar cap a la riera i el va trobar mort. En aquell temps no hi havia autoritats ni ningú els recollia. El seu pare va agafar el carro, va anar cap a la riera, va carregar-hi el seu fill i el va portar al cementiri. Va ser... la canalla dèiem: “Guaita, porta el noi al carro!” Em va quedar a la memòria, en ser del mateix carrer, companys de joc (que de fet, el nanu no jugava gaire, sempre li buscaven feina, no hi era gaire amb nosaltres). Els grans deien: Ha tingut valor aquest home, eh? Anar allà, carregar el fill, un home tan sèrio que portava un bigoti... i portar-lo al cementiri. Als pallers hi van morir d’altres, però, és clar, els que a mi em van quedar a la memòria van ser tres: el Barnils, el Canari i el Marxuach.

També hi va haver ferits, com el Lets (Pere Cusó), que venia de la Pelleria. Vivia al carrer del Sol, passava per la riera, a prop del safareig i la bomba el va ferir a l’espatlla. Quan va arribar a casa, com que érem veïns, la seva dona va venir a casa i ens van dir: “el Peret està ferit!” Llavors, el meu pare, que tenia un caràcter atrevit, va dir: “porta-me’l aquí” i no sé si li va treure el ferro clavat a dintre l’espatlla amb el ganivet o amb què, que feia uns crits... li va treure, li van curar i no es va infectar ni res. Vam estar de sort. No recordo refugis públics, però la gent s’ho feia com podia. Al carrer del Sol, al número 17, per exemple, el que hi vivia va fer un refugi i els veïns hi anaven. No sé si havia fet sot o havia buidat i després havia tapat... Em van dir: “Veus aquesta paret de pedra, que llavors hi van posar totxana? Doncs els veïns d’aquí saltaven pel forat de la paret per baixar al refugi”. N’hi havia un al carrer Bailén³⁴ i quan van fer obres es veia que n’era un, però en pla particular. Les caves Vila-rosal també van servir de refugi a alguns veïns.

II) VICENÇ BAS PI

Entrevista: 7 de desembre de 2008

La bomba que va caure a casa va ser al segon bombardeig de Mollet, el 25 de gener de 1939. La casa tenia baixos i dalt i es va ensorrat tot, era del 1912, l’havia feta l’avi; tenia una entrada gran i ho feien servir de botiga; tenien terra,

34. Pl. Martí i Pol, entre Enric Morera i Vicenç Fonolleda.

vaques, bestiar... l'avi va ser el primer de la comarca a vendre adob, guano, que el portaven de can Cros de Badalona³⁵.

El dia del bombardeig la mare era a dins. Érem tres germans, la Maria, que tenia 15 anys, jo, que en tenia 10 i el petit, el Ciscu, que en tenia 6. Aquells dies corria un rumor i era que Franco s'acostava amb la guàrdia mora i que a les noies joves les violaven i les feien malbé. Nosaltres coneixíem una germana del Feliu Tura, la Laia, que venia llet i iogurts de cal Pinyonaire en aquest carrer, més avall. La meua mare, en veure que passava la Laia per davant de casa i sentir els avions, la fa entrar, i també a dues dones més que passaven llavors pel carrer i no sabia qui eren. Venien els avions, la gent ho sabia i tothom s'amagava on podia. Les quatre dones es van posar en una punta de la botiga arraulides i va ser la seva sort. Amb la bomba tot va caure, va baixar el sostre avall i les bigues, que eren de fusta, però unes van quedar senceres i van fer com una cabana i van aguantar la runa i els totxos que queien, com una cavitat. Només va quedar un tros de façana. Les dones van cridar i passaven uns soldats republicans que anaven de retirada cap a França. Els soldats van entrar i les van treure sanes, només tenien alguna esgarrapada, però res.

(Intervé la seva germana Maria, present a la conversa). La mare explicava que ella va seure damunt d'un sac i la Laia va quedar dreta al seu costat i una deia: "ai, que em moro" i l'altra contesta: "fes-te fotre, jo també". I quan els soldats les van treure es van posar a riure...

(Vicenç) Llavors, per por de morir i que ens passés res, la canalla vam anar amb les filles de la Laia, la Neus i la Maria... i algú més, a una barraca a la vinya de cal Pinyonaire. El meu pare era al Coro, era cantaire; en sentir les bombes, va venir corrents i quan va ser a cal doctor Puigcercós³⁶ ja va veure la casa a terra. Nosaltres vam ser a la vinya una nit o dues, no sé, ens van portar menjar, perquè teníem por de baixar i al final vam baixar i vam trobar els pares. I va passar una cosa: a la guerra es passava gana, però la gent que tenia camp, hort o bestiar, podia anar fent. En caure la casa va passar que, com que feia pocs dies que havíem matat el porc i teníem les botifarres i tot penjat en unes bigues dalt de les golfes amb uns claus, la gent les veia des del carrer, i ens ho van prendre tot. I les bótes de vi que teníem també les van buidar.

Dos dies abans del bombardeig havíem tingut a casa amagades 22 persones del Papiol que fugien cap a França, regidors i altra gent de l'Ajuntament i van passar la nit al pati i als soterranis amb els carros i el bestiar. Si arriba a caure la bomba amb ells aquí...

(...) El mateix dia que van bombardejar el nostre carrer, van caure bombes a can Pere Gil.

35. Per això eren coneguts com a "cal Guano".

36. Ara és a cal Basolí.

(Maria) Va caure una altra bomba, a més de la casa, al pati, que va partir el palosanto per la meitat. I el que més greu em sap és que després de tot el que ens va passar, vam haver de retirar la runa i refer la casa, perquè no s'hi podia viure, i l'Ajuntament ens va fer pagar 800 pessetes d'impostos...

m) ANGELINA BARNILS CUSCÓ

Entrevista: 11 d'agost de 2008

El meu pare, Rafael Barnils Pidevall, tenia 41 anys quan va morir. Va néixer a la muntanya del Fou, i a sota hi havia el poble, Sant Antoni de Vilamajor. Jo, el 25 de gener de 1939 tenia 8 anys (vaig néixer el dia de sant Jordi de 1930). Del Fou van anar a viure a Parets, a can Calau, però al cap de poc temps van venir a viure a cal Barnils, aquí a Mollet. Les germanes del meu pare, una va anar a cal Fàbregas, l'altra a cal Mulà... i ell feia de pagès. Anava a buscar rocs al Besòs amb el carro; tenien vaques, conills, gallines... i així van fer els fonaments, al carrer de darrera, que entraves per la quadra de les vaques, que hi havia una cleda gran. Van fer un bloc de pisos i quan van acabar el bloc, donaven la volta per la Pineda Fosca. I a l'altre cantó dels pisos llavors van fer els porcs. El meu pare va fer un caminet petit i a cada cantó hi havia trepadella, en aquell temps tothom tenia bestiar i més avall, a la via que anava avall, hi tenien blat.

La meva mare i el meu pare van casar-se l'any 1924. Ell tenia 29 anys i van tenir quatre fills. L'any 1932, els meus pares van anar a viure al Quartelillo; van

El Quartelillo, on havia viscut Rafael Barnils, mort a l'era del sindicat, a la riera Seca.

Foto: L'ABANS.

Safareig de Can Lledó, on rentava la dona de Rafael Barnils quan van començar els bombardejos de la riera Seca. Foto: L'ABANS.

marxar de cal Barnils perquè en aquella casa hi havia molta gent. Al Quartelillo hi vivia el Belis i més gent i pagaven 7 pessetes.

Si anaves al Sindicat, als Quatre Cantons, et donaven llavors per fer la sembra, però com que per pagar-la, els cèntims no valien, deien, a canvi de les patates, heu de fer tants jornals per al sindicat. Ell hi va anar el 24 de gener de 1939 a buscar les patates per poder-les sembrar i li van dir, demà que és 25, tots els pagesos que han vingut a buscar patates, que vinguin al matí, que es reuniran per saber l'hora per anar a treballar amb la palla i coses pel sindicat. Van donar l'encàrrec a la iaia que el meu pare havia de ser allà cap a les 9 i el pare, quan va sortir de la quadra de les vaques, que hi anava a les 6 del matí, va esmorzar una mica i va anar cap allà. Es van reunir tots i van dir: a les 3 de la tarda ens trobarem a l'era del sindicat, que hi ha palla i coses i s'han d'embalar. I a les 3 de la tarda ell hi va anar. La dona li va dir: "com que tens les espardenyets brutes de les quadres, té 12 pessetes i ves a cal Catafau a buscar-ne unes de noves i les velles, que te les emboliquin per a la quadra i així aniràs com Déu mana, perquè aquestes espardenyets velles, per anar al carrer, no". Les espardenyets noves valien 11 pessetes i li va sobrar una pesseta i se la va posar a l'armilla. I a les 3 de la tarda era al sindicat. A les 4 va començar a passar l'aviació, que això eren els finals dels bombardejos. La meua mare, que vivia al Quartelillo, estava al safareig de Can Lledó, rentant i quan va veure l'aviació que passava i que tiraven bombes cap aquell cantó, va deixar la roba al safareig i va córrer cap al Quartelillo i li va dir a seva mare (que aquells dies havia vingut

Rafael Barnils i la seva muller, Neus Cuscó.
Foto: Angelina Barnils.

a casa): “Mare, des d’allà rentant he vist que tiraven les bombes a l’era del sindicat i me’n vaig de seguida perquè tinc el pressentiment que el Rafel... aviam què li haurà passat”. I se’n va anar. Quan va arribar allà hi havia dos guàrdies que barraven el pas i no deixaven passar ningú. I li van dir: “totes les persones que hi havia aquí, ja no les veuran més”. I no la van deixar passar. Va veure un home que estava estirat a terra, mort. És l’únic que la meua mare va veure. Al meu pare, ni la meua mare ni ningú el va poder veure, mai més.

Deu anys després d’això, quan jo tenia 18 anys, la meua mare va morir. Jo estava amb la tia Montserrat, que el seu home, el Miquel Montsant, també havien mort al bombardeig del 38, doncs jo li vaig dir: “tia, la mare s’ha mort, i jo cada dia que vinc sé que està aquí, però el nom del pare, jo busco i miro i no el veig enlloc”. I em va dir: “vols saber on és el teu pare? Doncs vine!” I a l’entrar al cementiri hi havia un quarto que ara hi ha el WC i a continuació d’aquest quarto hi havia una llosa gran i la va alçar i em va dir: “tots els que van morir, els van ficar aquí dins. Van agafar un sac de calç, el van tirar a dintre i el van tapar i la calç, amb poc, s’ho menja tot. Sempre que vinguis, pensa que la teua mare està allà, però el teu pare està aquí dins”.

Quan els meus pares es van casar i van anar a viure a cal Barnils (la casa donava a tres carrers: Berenguer III, el carrer de l’estació i la Pineda Fosca). Al costat hi vivia un xicot que es deia Miquel Montsant i que es va fixar amb la germana del meu pare, que era la veïna i era la petita de deu germans i li va dir: “en lloc de viure aquí, si vols, d’aquí a tres mesos ens podríem casar i venir aquí al costat i estaries al costat dels teus pares”. Ella va dir que sí. Era molt jove, el Miquel Montsant. La seva dona va tenir dos fills, la que va ser perruquera, la Maria Montsant Barnils i el Jaume. Doncs el gener de 1938, el mateix any que el doctor Rosés, van matar el meu oncle, el Miquel Montsant. Nosaltres, quan les sirenes avisaven que venia l’aviació, a mi em posaven un bastonet a la boca, que servia per a les orelles o per a la llengua, no sé, perquè jo tenia 8 anys. I van dir, mira, allà als Quatre Cantons ha caigut una bomba i vam anar allà i hi havia un forat molt gran. M’ha quedat ben gravat i me’n recordaré tota la vida com si fos ara. Abans de la bomba diu que venia l’autobús que anava de Mollet a Barcelona, allà a la Marineta arribava el cotxe de línia (no hi havia l’església, que l’havien tirat a terra). Molta gent venia a Mollet a veure si els pagesos tenien alguna cosa d’estraperlo i una germana de la meua mare que estava a Barcelona venia amb uns senyors, i llavors agafaven l’autobús. Quan el cotxe de línia passava pels Quatre Cantons, llavors hi havia un avió que va començar a metrallar, pam, pam, pam... a la gent que sortia del cotxe, els avions anaven allà on hi havia un cotxe i els metrallava. Però la bomba-bomba va ser al peu d’on ara és la loteria, amb un forat que va fer, que tothom anava a veure aquell forat.

La Dolors C. va néixer a la vora els Pinetons i diu que hi havia un refugi i quan tocaven les sirenes que venia l’aviació, deixaven les portes obertes i

corrien i es ficaven a dintre. Jo vivia al Quartelillo i no tenia refugi, però com que el terreny donava per darrera fins a la via, només hi havia un caminet petit per si la gent volia anar al cementiri i es podia anar per allà.

n) ALFONSO GALLEGO BORNAL

Entrevista: 28 d'agost de 2008

L'any 1936, el Ramon Munné, el taxista, tenia un xofer que vivia en uns pisos del costat de casa, a Jaume I, 123. El 18 de juliol a les 8 o a les 9 del matí se'n van anar a la platja i a les 10 o a les 11 ja estaven a casa. Van tornar perquè a Barcelona estaven tirant canonades. A Mollet van començar a passar cotxes de la CNT amunt i avall, amb les escopetes sortint per les finestres dels cotxes (a un de Mollet se li va disparar l'escopeta).

Als Quatre Cantons, l'any 1938, va morir la dona del Balcells, que era electricista i llauner. Tenia una botiga i la casa. Ella era de cal Padró, de cal Tòfol i sortia al portal quan va caure la bomba i la va matar. També va morir el Rosés, que era metge i vivia a dalt a l'estació de França, en una casa que en deien ca l'Estevet de la Bòvila³⁷; ells vivien a baix i el doctor Rosés vivia en el pis. Va morir més gent... i un cavall.

L'any 1939 jo tenia 15 anys³⁸ i feia d'aprenent de barber. A la Tenerife hi havia un magatzem, hi havia intendència i [el 25 de gener] ens van venir a buscar per si volíem anar a tallar-los els cabells i afaitar-los. Hi vam anar i, un cop feta la feina, jo agafava lleties que hi havia per terra. Llavors un em va dir: "I tu, per qui les agafes?" "Per les gallines!" vaig dir jo. L'home agafa un sac, me l'omple de lleties i d'oli i em diu: "Aquestes no són per les gallines, no, que són per vosaltres". Jo, amb les lleties a la mà, vaig anar al carrer Lluís Duran a fer el repartiment. Llavors sentim els avions. A la cantonada amb l'avinguda Calderó hi havia una casa; els avions anaven direcció cap al nord, els caces anaven fent piruetes abans, al davant dels avions i jo vaig sortir d'aquella casa, m'estiro a terra i sento "Bum!" I em van venir pedres i terra al damunt, perquè la bomba havia caigut a prop. Allà a terra hi havia una zanja, n'hi havia moltes, que feien amb una màquina, perquè et poguessis posar allà i no t'agafessin les bombes; i amb un bastó a la boca. Les havia fetes l'Ajuntament i també la que hi havia a Fiveller, davant de l'Acadèmia, una de gran. Jo, quan vaig sentir la bomba, vaig córrer als camps que hi ha cap a baix (en direcció a la Llagosta). Tota la gent d'aquí se n'anava cap aquella banda i jo també, perquè bombardejaven el poble. Després vaig marxar corrents caps als camps, que hi havia molta gent per allà escampats. Quan va passar tot, vaig tornar i em vaig trobar la meua mare que venia a veure que m'havia passat.

37. C./Francesc Macià, 118 (actual c/Rafael Casanova).

38. Segons el Padró, va néixer el 17-12-1924.

Després vaig veure el forat on havia caigut. L'oli, les mongetes i tot el que ens havien donat, va desaparèixer. Jo sempre dic que una bomba em va fer caure (...). Si no hagués sigut cap bomba, no m'hauria caigut, no? El forat va quedar al jardí de darrera de cal Fortuny.

En aquest bombardeig, que va ser dos dies abans que entressin els nacionals, al safareig va morir un carboner que vivia al carrer Berenguer i també el Fernando Marxuah, que vivia al carrer del Sol, era un nanu de la meua edat, jo el coneixia.

On jo vivia (Jaume I, 123) teníem un refugi. L'havíem fet aprofitant que hi havia un desnivell del terreny, amb una escala que teníem per pujar a dalt. Tenia una entrada per cada cantó i a dintre hi havia un espai ample; en una boca l'avi hi tenia el safareig i el veí igual. A dintre el refugi feia un cercle i amb la mateixa terra van fer-hi bancs per seure i teníem llum i tot. Quan sonaven les sirenes, anàvem corrents cap allà, però no ho havíem fet; si haguéssim sentit alguna bomba a prop, potser sí...

o) M. CARMÉ MAS PADRÓ I SANTI VALLDEORIOLA

Entrevista: 6 d'agost de 2008

(Carmé) El 25 de gener de 1939 és quan hi va haver el segon bombardeig a Mollet. El meu avi es deia Ramon Padró Viñallonga³⁹. Tenia 51 anys quan va morir. Treballava a la Pelleria i va deixar tres noies orfes: la gran, la Rosa; la meua mare era la mitjana, la Quima, i la petita, la Carmen. També havia tingut un fill, el Jaume, que s'havia mort amb 12 anys, era el petit. En Ramon era vidu; quan la meua mare, la Quima, tenia 13 anys s'havia mort la seva mare i l'avi s'havia tornat a casar amb una altra dona, però com que no s'avenia amb les filles, es van separar.

Era a la tarda i el meu avi, amb el seu cosí (de cal Farra) van anar a un camp que el seu cosí tenia a la riera. S'ajudaven a fer coses i van quedar d'anar a aquell hort a acabar les faves. Quan estaven cavant tots dos, el cosí li diu al meu avi: "Ramon, ens hem d'estirar", perquè veia els bombarders que venien; a l'estar al camp i no haver-hi edificis, veien com venien els avions. El meu avi li va dir que no en tenia ganes. El cosí es va estirar i el meu avi no. Va caure la bomba allà i la metralla es va escampar; un tros va tocar el cap de l'avi i va caure a terra, mort. Al cosí no li va passar res.

(Santi) El lloc exacte no el sabem, però ens podem regir per la situació del restaurant Can Prat. En línia recta, travessant la via de tren, hi havia una caseta que ara ja no hi és (segurament és el lloc on hi ha la variant); llavors venien uns camps. Doncs eren aquells camps que confrontaven aquella caseta. Era més o menys on vivim ara (barri de Riera Seca).

39. Era conegut com "el Canari".

Ramon Padró, mort quan treballava en un camp de la riera Seca el 25 de gener de 1939. Foto: Carme Mas.

(Carme) Doncs quan va caure a terra el van recollir amb un carro els de cal Cot. Eren gent voluntària, tots eren pagesos i s'ajudaven. Tenien un carro i amb el carro anaven recollint morts. El van portar directe al cementiri. Devien pujar pel carrer de cal Beumala (Roger de Llúria), Castelao amunt i ja eren a prop. La meva mare recordava que el dia de l'enterrament allà al cementiri hi havia dos soldats joves, morts, i feien molta llàstima. Per enterrar l'avi no hi havia caixes i el van posar sobre la tapadora d'una caixa, i llavors el van posar al nínxol dels Prat, del carrer Vínzia; ell era cosí de la meva mare i els van deixar un nínxol, a la part antiga del cementiri, quan s'entra.

(Santi) La situació econòmica no era gaire bona; molts anys després, cap a l'any 1965, quan van enterrar el pare de la Carme, la seva mare va voler traslladar l'avi al nínxol familiar que havien comprat. Jo era allà quan van fer el trasllat i vaig saber perfectament qui era, perquè al cap de l'esquelet es veia encara el forat de la metralla que li va causar la mort.

(Carme) La mort de l'avi va ser una cosa molt sobtada. El meu pare ja havia vingut de la guerra. La mare s'estava en un pis i el pare de la meva mare li va dir a la consogra: "arregleu les coses i veniu tots a casa, perquè com que tot està molt malament, ens estarem junts. A les 6 de la tarda tingueu-ho tot a punt perquè jo us ho vindré a recollir", però ja no hi van ser a temps.

(Santi) Jo coneixia dos refugis. Un era ben bé al davant de casa, al carrer de Castelao, número 13. Al davant hi havia un marge molt alt i aquell marge tenia un refugi. Ara hi ha una vivenda. Han rebaixat el terreny i allà on hi havia el refugi ara és el garatge i una botigueta que ensenyen a pintar amb una porteta petita, cal Matencio, quan s'acaba la paret del Fonollada. Entre el garatge i la botigueta hi havia el refugi. Era d'una amplada d'un metre i mig i una fondària d'uns 5 metres.

L'altre refugi encara deu existir si no el tiren a terra ara, a cal Filosa. Es passava aquella carretera que hi havia el Filosa i després el Xampany Gomà. Un pic s'acaba cal Filosa venia cal Vilaró. Doncs al terreny de cal Vilaró, per sota la carretera i cap a cal Vilaró, hi havia el refugi⁴⁰. Jo m'imagino que aquest va anar a mitges entre cal Filosa i cal Vilaró (aquesta casa encara existeix). Aquest era més llarg que l'altre, potser feia uns 15 metres ben bé, i només tenia una entrada. Jo, de petit (tinc 64 anys) hi havia anat a jugar.

Ni l'un ni l'altre eren d'obra, vull dir que cap dels dos estava vestit. Els havien fet amb pics i pales, extraient la terra. Porta feina fer una cosa així.

p) CARMÉ MUMBRÚ FELIU

Entrevista: 13 d'octubre de 2008

L'avi, Marià Feliu Sayol, estava a l'era del sindicat. Quan segaven sempre

Marià Feliu, mort a l'era del Sindicat el 1939, amb la seva dona Carmeta Soldevila.

Al darrera, el seus fills Tomàs (Brillantina), Enriqueta i Pepeta. Foto: Carmé Mumbrú

40. El que ara és una cantonada de la plaça de Martí i Pol, just on comença el carrer Bailen.

batien el blat i l'ordi i ell anava allà a fer bales de palla. Era pinyonaire, collia i venia pinyons... Van bombardejar i ell va morir gangrenat⁴¹. Deien que des de l'altre carrer el sentien cridar. La meva iaia va morir al cap de poc, de la pena de veure'l d'aquella manera. Recordo la meva mare que plorava perquè tots dos van morir amb poc temps de diferència. Va morir a casa seva (al carrer Comte d'Urgell). No he sentit mai que el portessin a l'hospital, no ho crec. Jo recordo l'enterro de l'avi, de la gent que va venir, en el menjador aquell i em va quedar una coseta dins... Està enterrat al cementiri de Mollet.

Al meu sogre, el Miquel Montsant, el van ferir als Quatre Cantons, el van portar a l'hospital de Sant Pau i el van enterrar a Mollet.

q) JAUME BOIX PUJOL

Entrevista: 5 d'agost de 2008

Jo vaig viure els dos bombardejos, tant l'un com l'altre. El del 38, que és quan va caure la bomba als Quatre Cantons, jo tenia 7 anys. Aquell dia, cap al tard, estava a casa del Pere Costa, un carnisser que vivia al núm. 50 del carrer Berenguer III; en deien ca l'Adela. Allà no ens va passar res.

El segon bombardeig el vaig viure en detall. Era el 25 de gener de 1939. Jo tenia 8 anys i en sentir el xivarri dels avions, perquè feien un soroll molt fort, se'm va acudir pujar les escales i anar al terrat per veure'ls. Aquí al costat de casa⁴², el que era llavors un magatzem de construcció, a cal Pagès, hi havia emplaçades dues metralladores antiaèries, i hi anàvem a jugar amb els nanus de la colla: eren de quatre canons cadascuna i estaven al pati. Jo, en sentir els avions, pujo cap a dalt del terrat i veig una formació de set o vuit avions que venien de Barcelona i anaven cap a Granollers; vaig sentir les metralladores d'aquí al costat com disparaven unes ràfegues terribles, feien un soroll tremendo i dos avions dels que anaven a la formació –ho vaig veure perfectament– es van desfer de la formació i van girar en direcció cap a nosaltres (els altres van continuar en direcció a Granollers). Entre el soroll de les metralladores i els avions que vaig veure que venien cap aquí, jo baixo escales avall corrent i vaig tenir el temps just d'arribar al portal de baix del menjador de casa quan van esclatar una sèrie de bombes; jo vaig anar a parar a sota el bufet, tot ple de vidres, tots els vidres de la casa trencats i les cortines que tenia la meva mare penjades em van caure a sobre. El meu pare no hi era, havia hagut de marxar. El meu avi era a dalt, amb la meva germana a coll, mirant per la finestra i va quedar com hipnotitzat quan va veure que la teulada de l'escorxador se n'anava enlaire. A la meva germana se li van clavar els vidres a la cara, tota la vida va

41. Va morir el 30 de gener, 5 dies després del bombardeig, segons Registre Civil de Mollet (MAS).

42. C/Berenguer III, cantonada c/Riera.

portar el senyal. Clar, en sentir el soroll dels avions, l'avi s'havia acostat a la finestra a veure què passava. A l'avi se li va clavar algun vidre a la cara, però poca cosa.

Bombes en van tirar bastantes, perquè una teulada de l'escorxador va anar a terra. Allà hi havia les pedres de l'església que havien guardat després de tirar-la a terra i amb les explosions, totes les pedres van voleiar pertot arreu. Unes bombes van caure a la riera i van deixar aquest carrer (Berenguer III) i el nostre pati ple de fang, com un fang negre, potser per les clavegueres i la riera, no sé... em va quedar gravat allò tot ple de fang, tot el carrer i el pati de casa... Jo recordo el fang i els vidres de tota la casa trencats, no en va quedar ni un de sencer.

Nosaltres vam córrer de seguida cap a la farmàcia amb la meva germana i mentre pujàvem amunt es va tornar a sentir soroll d'avions; llavors, el d'una botiga de queviures molt coneguda que es deien Castells, com que passàvem per allà, amb la meva germana plena de sang, perquè era una ferida molt aparatosa, en sentir els avions, ens van dir: "Entreu, entreu!" i vam entrar cap al fons: al pati tenien una mena de garatge ple de matalassos, els havien anat posant a les parets, al sostre, a tot arreu. Hi havia cases que se'ls feien ells, els refugis. S'ho havien fet perquè quan hi havia bombardeig, sortien de la casa i anaven a refugiar-se allà. És clar, en cas de caure, els haurien caigut a sobre els matalassos i els envans, però mai l'estructura d'una casa; suposo que ells volien marxar de l'estructura de la casa, que hauria estat terrible. Aquest espai era com un garatge amb uns envans i folrat de matalassos. Vam estar allà una estona i no es va sentir cap més bomba i llavors vam continuar cap a la farmàcia a curar la meva germana. No recordo si funcionava dispensari, però com que el meu avi va veure que era un tall, profund, però res més, se li va acudir anar a la farmàcia.

Hi va haver ferits i un mort segur. Va ser entrant a la boca del refugi de can Fàbregas, aquí al costat. Jo recordo el refugi aquell, amb la paret a terra; la boca d'entrada era com un envà de totxo i allò va anar a terra; hi va haver un mort, una persona que anava al refugi i que va morir a l'intentar entrar, però no sóc conscient dels altres morts que hi va haver. Sí que recordo que va passar un carro tirat per un cavall i hi portaven una persona morta, no sé si era aquesta del refugi o no; de la zona de la riera, segur, perquè quan van haver acabat els bombardejos, tothom va sortir al carrer i vaig veure que passava aquest carro, i aquestes coses, queden... era ben mort, però semblava com si es bellugués, amb el moviment del carro, i els meus avis recordo que van dir: "Mira és mort, és mort!"

L'endemà vam sortir i a la riera on havien caigut les bombes hi havia dos o tres forats tremendos. Els sots devien fer uns dos metres de fons amb un embut i les pedres de l'església, que estaven totes estirades (jo recordo que hi

anàvem a jugar amb els amics, a guerres, és clar), la bomba les va repartir. Jo crec que en van tirar sis o set.

No sé què hauria passat si aquestes metralladores d'aquí al costat de casa no haguessin actuat, perquè els avions anaven cap a Granollers, però en metral·lar-los, dos van girar, van fer la maniobra i van respondre. Les bombes que van caure a l'escorxador anaven contra aquest objectiu, però allà no en va caure cap, de bomba i en canvi van caure pels voltants.

Al refugi de Can Fàbregas hi entràvem sempre per una boca de Berenguer, no recordo si hi havia altres entrades. Nosaltres, quan hi entràvem, era una mica perdedor, hi anàvem amb espelmes i anàvem seguint pels diferents passadissos. Era una mica laberíntic, perquè ells ho tenien com a magatzem, ja formava part de la fàbrica, encara hi ha de ser.

Quan bombardejaven Barcelona solia ser de nit. Jo recordo aquells focos que buscaven els avions i des del terrat ho vèiem, però no anàvem al refugi. El que fèiem de vegades era posar-nos a sota el llit, però al refugi de can Fàbregas, que és el que ens tocava a nosaltres, no hi havíem anat mai. A l'escola, a ca la Barcala ens feien fer uns bastonets i quan sonava la sirena, tots ens posàvem a sota la taula, les mateixes taules del col·legi, amb el bastó a la boca. A Mollet només vam tenir dos bombardejors, però a Barcelona bombardejaven cada dos per tres, vèiem els focos des del terrat de casa i se sentia el soroll. Els últims dies van ser molt durs.

Balcó de l'antic bar la Nau, que resultà danyat per la bomba que va caure al davant de l'entrada al refugi de Can Fàbregas, on matà una persona. Foto: Glòria Arimon.

r) JOAQUIM BERNIAL ARBOIX

Entrevista: 5 d'agost de 2008

Nascut el 13 d'abril de 1925.

Quan van bombardejar, jo i un company veníem de buscar vi de la masia de can Ros. Quan érem a la riera Seca vam sentir els bombarders i vam córrer per tirar-nos a terra, en un rec buit. Eren uns junkers que encara recordo bé, amb molt de soroll.

Van caure vuit o deu bombes. Al camp d'en Bassa van matar en Ramon Padró, l'home de cal Canari. I un altre home va morir quan intentava entrar al refugi de Can Fàbregas. Jo hi havia estat. S'hi entrava pel carrer Berenguer III, no recordo cap altra entrada. Hi cabia molta gent, però jo només hi havia anat a veure'l, no quan van bombardejar. Al costat del Museu Abelló, on hi havia el bar La Nau, encara hi ha un senyal de la metralla, que va partir el ferro de la barana del balcó.

A la que van marxar els bombarders, els homes de les metralladores que estaven als ciments Pagès, van fugir cap a França.

*ENTREVISTES REALITZADES PER MONTSE ERAS TRIAS I PUBLICADES
A CONTRAPUNT EL 25-4-2008*

s) MARIA TUGAS PARERA

Nascuda el 1922, era una adolescent que havia sortit a buscar llet a una vaqueria i, després, havia quedat amb la seva mare a Can Batlle (a l'actual carrer Barcelona), on anaven a buscar l'oli de racionament. Mentre hi esperava la mare, els llums es van apagar i va començar a sentir les sirenes que alertaven de perill de bombardeig. "Llavors ja senties els avions que anaven passant i la gent, desesperada, corria cap a tots costats". La Maria va agafar els pots de llet i va passar pel pont de la Mandra cap al costat de cal Codina i, des d'allà, es va dirigir cap als Quatre Cantons per anar cap a casa. Vivia al carrer de la Plana (abans carrer de la Gavineta) i, si hagués sigut de dia, hauria passat pels camps, però va triar la carretera perquè hi havia alguna llum. Quan passava per la barberia de Cal Puig (a Berenguer III), va sortir la mestressa i li va dir: "On vas desgraciada? Vine amb mi cap als camps que ens amagarem on podem". Llavors va tirar enrere i va entrar a casa uns familiars. "Allà vaig sentir el rebombori de les bombes. Un vidre d'una finestra de dalt d'una porta es va trencar en mil bocins i de poc que no em cauen a sobre", explica. Mentrestant, la seva mare va començar a témer per ella. "El meu germà va anar als Quatre Cantons i amb un encenedor anava il·luminant la cara de les víctimes per veure si jo hi era", recorda.

Les bombes havien caigut a la carretera, on "va quedar un sot impressionant" i a la casa de la cantonada. "Aquella bomba va matar la noia de Cal Tòful,

Maria Tugas, que va patir el bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: Montse Eras.

que duia el seu fill en braços i miraculosament ell va sobreviure”. La Maria també va estar de sort: “Sempre li vaig agrair a la mestressa de la barberia que em salvés la vida”.

t) TERESA CASADO FERNÁNDEZ

Nascuda el 1910, relata què li va passar a la seva mare.

A la mare de la Teresa li va tocar el rebre als Quatre Cantons. Hi havia anat a comprar a la bodega i l'atac aeri la va sorprendre a dins de la botiga. La metralla li va tocar la cama. La Teresa era a casa, al carrer dels Fems (actual carrer Portugal) i encara no sabia què havia passat, quan la mare va arribar-hi ferida. “Jo només feia que córrer per buscar un metge”, però era difícil. Finalment, la van portar a l'Hospital de Sant Pau, on va passar per tres operacions per salvar-la d'una amputació. Fins al maig, la Teresa va estar anant cada dia a Barcelona per portar-li un termos de brou, que li donaven a algunes de les cases benestants on la seva mare feia de bugadera, com la del sastre Novelles.

El terror dels bombardeigs no es va acabar amb l'ensurt de la mare ferida. En un dels viatges a l'hospital amb l'autobús que sortia de La Marineta, “de cop el cotxe es va parar a Montcada i el conductor va cridar ‘l'aviació’”. Tots van sortir esperitats de l'autocar i van córrer cap a les vinyes. “Una mitja se'm va enganxar en un cep i em vaig quedar allà, espantada”. En tornar, el vehicle no arrancava i van haver d'arribar a Mollet a peu. A la parada del bus de Barcelona, a la plaça Tetuan, també s'havia endut algun espant i, en sentir el soroll dels motors dels avions, s'havia refugiat al metro.

Molts dels ciutadans que van viure els bombardejos, però, no van entrar mai a un refugi. Teresa Casado narra com "les sirenes sonaven massa sovint i sortia de casa, perquè davant hi havia un tros d'hort i m'anava a amagar a sota un figuera. Havia sentit a dir que hi havia refugis, però jo no hi vaig ser mai. Potser algú en tenia de particular... però no havia sentit cap espai on pogués anar-hi qualsevol".

Altres buscaven alternatives. La Maria Tugas s'havia amagat amb la seva família sota la via del tren del Calderí. "Era un clavegueram molt estret, només hi cabia una persona estirada. Un dia hi vam dormir tota la família en filera".

Teresa Casado, filla de Pilar Fernandez, coneguda com la "Negrita", ferida al bombardeig dels Quatre Cantons. Foto: Montse Eras.

Fonts

Arxiu Històric Municipal de l'Ajuntament de Mollet del Vallès

Bibliografia

DIVERSOS. *Guerra i postguerra (1936-1950)*. Diputació de Barcelona i Institut Municipal de Cultura, Igualada, 2005.

MIRET, M.T. *La Biblioteca de la Memòria. Una experiència de fonts orals a la Biblioteca Central d'Igualada*, Igualada, 2001.

SUÁREZ, M.A. *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Mollet del Vallès: Centre d'Estudis Molletans, 2000, 369 pàg. (Vicenç Plantada; 4).

Webgrafia (disponible el desembre de 2008)

<http://www.archiviodiari.it/spagnolo.html>

<http://cultura.gencat.net/cpcptc/ridec/docs/amp.pdf>

<http://www.bcn.es/cultura/metroforum/Sessio6Comunicat2.htm>

<http://www.museugranollers.org/index.php>

Agraïments

Tant la M. Àngels Suárez com jo agraïm especialment a Joan Garriga que hagi compartit amb nosaltres els documents que tenia i els que ha trobat de nou. També fem extensiu el nostre agraïment a David Gesalí, Montserrat Salvador (Projecte del cost humà de la Guerra Civil al Vallès Oriental), Jordi Oliva (Centre d'Història Contemporània de Catalunya) i Xavier Pérez (Centre d'Estudis de Sant Fost). Dels molletans i les molletanes, a més de totes les persones que surten entrevistades en aquest article, cal afegir-hi la Pilar Molins, el Josep Fortuny, en Joan Busquets, i l'Enric i la Francisca Busquets, en Ramon Maynou, en Joaquim Cuní, l'Albert Ciffone, el Jordi Sampedro, el Josep M. Ferré, l'Esteve Maspons, la Isabel García Torné, en Josep Sandoval, el Salvi Safont, en Josep Serra, la Mercè Bastida, la Carmeta Font, l'Imma Camuñas (Serveis territorials de l'Ajuntament) i el personal de l'Arxiu Municipal.

